

PAPER DETAILS

TITLE: Atatürk'ün Ölümünün Türk Halkı Üzerindeki Tesirleri

AUTHORS: Demet CANSIZ

PAGES: 55-76

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1394571>

Demet CANSIZ

Dr. | Dr.
İstanbul, TÜRKİYE
İstanbul, TURKEY
ORCID:0000-0002-2084-9349
cansizdemet@hotmail.com

Atatürk'ün Ölümünün Türk Halkı Üzerindeki Tesirleri

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938 tarihinde vefat etmiştir. Atatürk'ün ölümü, Türk ve dünya basınında geniş bir yankı uyandırmıştır. Gerek Türk basını gerekse dünya basını, Atatürk'ün karakteristik özelliklerine, liderlik vasıflarına, inkılâpçı ve yenilikçi ruhuna vurgu yapan çok sayıda haber ve makale neşretmiştir. Bu çalışmalar ele alınarak yurtdışında ve ülkemizde Atatürk'ün ölümünü konu alan birçok kitap, makale yayınlanmıştır. Literatürdeki mevcut makalelerde Atatürk'ün sağlık durumu, ölümüne ait tüm detaylar, Türkiye'de çeşitli illerde yapılan matem törenleri, Avrupa, Ortadoğu, Balkanlar'daki devlet liderlerinin Atatürk'ün ölümüne verdiği tepkiler, elçilik tazieleri gibi hususlar incelenmiştir. Bu çalışmada ise çocuk, genç, yaşlı, kadın, erkek ayırt etmeksizin tüm Türk halkının Atatürk'ün ölümüne karşı duyduğu acı ve bunun gündelik hayata yansımaları ele alınmıştır. Atatürk'ün son günleri, cenaze merasimine ait bazı detaylar ve yabancı ülke temsilciliklerinden gelen taziye mesajlarına kısaca değinilmiştir. Yurt dışında Atatürk hakkında yayınlanan haberlerden bir kısmı okuyucuya sunulmuştur. Atatürk'ün ölümünden sonra devlet eliyle düzenlenen resmi törenler ve programlar, halkın bu programlara ilgisi bilhassa gençlerin farkındalığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanlığını İsmet İnönü'nün devralışı, bu seçime karşı halkın bakış açısı ve tepkilerinin nasıl olduğu incelenmiştir. Atatürk'ün ölümünün halk üzerinde yarattığı duygusal izlerin yanı sıra, ülkeyi siyasi-sosyal manada nasıl etkilediği gibi hususlara dönemin gazetelerinde yayınlanan haber örnekleri kullanılarak cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk'ün Ölümü, Türkiye, Türk Halkı, Matem, Gündelik Yaşam, Siyasi-Sosyal Yansımalar.

Effects of Ataturk's Death on Turkish People

Abstract

Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic of Turkey, died on November 10, 1938. Atatürk's death created a profound impact in the Turkish national press and the world press. Many news and articles based on Atatürk's characteristic and leadership features and his revolutionary and innovator spirit were published both in the Turkish national press and in the world press. Benefiting from all these studies, many books and articles on the death of Atatürk's were published abroad and in our country. Atatürk's state of health, all the details of his death, the mourning ceremonies held in various cities of Turkey, the reactions of the heads of Europe, the Middle East, Balkans, issues such as the embassy of condolence to the death of Atatürk have been discussed in this study. As for this study, the suffering of all Turkish people due to the death of Atatürk regardless of being a child, young or old, woman or men, to and their reflections on daily life has been discussed. The last days of Atatürk, some details about the funeral ceremony and the condolence messages from the foreign representatives were briefly mentioned. Some of the news about Atatürk published abroad were presented to the reader. After the death of Atatürk, official ceremonies and programs organized by the state, the interest of the people in these programs, especially awareness of the young people, were tried to be emphasized. In addition, the taking over of the Presidency by İsmet İnönü after the death of Atatürk, how the people's perspective and reactions against this election were examined. In addition to the emotional tracks caused by the death of Atatürk on the public, questions such as how it affected the country in a political-social sense, answers were sought by using news samples published in the newspapers of the period.

Keywords: Atatürk's Death, Turkey, Turkish People, Mourning, Everyday Life, Political Social Repercussions.

Giriş

Atatürk’ün rahatsızlığı 1937 yılında iyice kendini göstermeye başlamıştı. Tedavi amacıyla elli gün kaldığı Savarona yatından Dolmabahçe Sarayı’na yine hasta bir şekilde dönmüştü. Yerli ve yabancı hekimler yaptıkları muayeneler neticesinde hastalığının karaciğer rahatsızlığından kaynaklandığı konusunda hemfikir. Yakalandığı bu elim hastalıktan kurtulamayan Atatürk 10 Kasım 1938’de Dolmabahçe Sarayı’nda hayata gözlerini kapattı. Atatürk’ün ölümüyle Türk halkı büyük bir yas içine girdi, ölüm haberi tüm yurttaki derin bir üzüntüyle karşılandı. İstanbul ve Ankara başta olmak üzere neredeyse bütün il, ilçe, kasaba ve köylerde yas törenleri tertip edildi. Bu törenler en ince detaylar düşünüldükçe hassasiyetle hazırlandı ve yüksek bir katılımı gerçekleştirdi. Askerî ve siyasi hayatı boyunca Türk milletinin bağımsızlığını, yenileştirme ve iyileştirme hamleleriyle pekiştirmeye çalışan Atatürk, büyük bir prestij ve sevgi seliyle son yolculuğuna uğurlandı.

Ülkenin en zor dönemlerinden birinde Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilen kurtuluş mücadelesinin ve ardından kazanılan büyük başarıların bilincinde olan Türk halkı için Atatürk’ten ayrılmak kolay olmadı. Halk Atatürk’e olan bağlılığını her fırsatta uzun yıllar boyunca sergilemeye devam etti. Fakat bu ayrılığın verdiği derin keder halkın ilerleme ve çalışma azmini de kırmadı. Atatürk’ün sağlığında her fırsatta vurguladığı gibi Türk milleti, millî birlik ve beraberlikle bütün güçlüklerle karşı koyabiliyordu. Hedeflerine ulaşmak için her türlü fedakârlığa hazır olan Türk milleti durmadan çalışmayı, kalkınmayı Atatürk’ten kalan en büyük miras varsayarak bu yolda ilerlemeye gayret etti.

1. Atatürk’ün Son Günleri ve Ölümü

Atatürk 1936 yılının Kasım ayında ciddi bir zatürre geçirmiş, bedeni yavaş yavaş güç kaybetmeye başlamıştı. 1937’den itibaren hafıza zayıflığı, burun kanamaları ve vücudundaki kaşıntılar belirgin şekilde artış göstermişti (Üçüncü, 2013: 1187-1188). Fakat yine de çalışmalarını ciddiyetle takip ediyor, Hatay Meselesi başta olmak üzere pek çok sorunla ilgileniyordu. 1938 yılı Ocak ayında rahatsızlığı iyice kendini göstermeye başlamıştı (Yalçın ve Akbıyık, 2010: 397). Atatürk’ün sağlık durumu hakkında ilk konsültasyon Sağlık Bakanı Müsteşarı Dr. Asım Arar’ın belirttiği üzere Ankara’da 6 Mart 1938’de yapılmıştı. Muayene sırasında Başvekil İsmet İnönü de Atatürk’ün yanındaydı. Muayene sonrasında doktorlar hastalığın karaciğerde olduğu hususunda ittifaktı (Aydemir, 1999: 520). Atatürk’ün hastalığına ilk olarak teşhis koyan Dr. Nihat Reşat Belger, Yalova Termal Otel’de yaptığı muayeneden sonra hastalığın karaciğerinin büyümesi ve sertleşmesine bağlı olarak geliştiğini belirledi (Unaydın, 1959: 11; Çaycı, 2002: 461-462; Soyak, 1973: 736). Nihat Belger’e göre Atatürk, sirozdu. Nitekim bir süre sonra Atatürk’ü muayene eden yabancı ve Türk hekimler de bu teşhisi onaylamıştı (Şapolyo, 1957: 37-38; Unaydın, 1959: 18-19). 1938 Mayıs ayı başında sağlık durumu iyi olmadığı halde Hatay ve çevresini dolaşmış, askeri manevraları izlemiş, düzenlenen törenlerde saatlerce ayakta kalmıştı. Bu gezi sağlığının geri dönüşü olmayacak derecede bozulmasına yol açmıştır (Ulus, 2008: 229-230; Yalçın ve Akbıyık, 2010: 398). Fakat yine de Hatay meselesini takipten geri durmuyor, Dolmabahçe Sarayı’nda çalışan Dil ve Tarih Kurumlarının mesaisi ile yakından alakadar oluyordu (Soyak, 1973: 743). 16 Ekim Pazar günü ani bir şekilde rahatsızlanan Atatürk, bu ilk tehlikeyi bünyesinin sağlamlığı ve emsalsiz enerjisiyle birkaç gün süren buhran devresinden sonra atlattı. Fakat hastalığın seyrini durdurmaya imkân yoktu. Kendisine gıda olarak son zamanlarda ancak bir miktar sütle, portakal-elma suyu, arada bir çorba

¹ Atatürk’ü muayene eden yabancı hekimlerden Fransız Profesörü Fissinger, Atatürk’ü ilk muayenesinde kendileri tedavi eden hekimlerimizin teşhisinde isabet görerek mevcut tedaviye devam edilmesini tavsiye etmiştir. Profesör Fissinger bundan sonra memleketimize üç defa daha gelmiştir. Fissinger’den başka Viyana’dan gelen H. Epinger, Berlin’den gelen Fon Bergman isimlerindeki profesörler de çeşitli konsültasyonlar yapmışlardır. Bkz. *Cumhuriyet*, ‘Atatürk’ün Son Günleri’, (1938, 11 İkinciteşrin); Atatürk’ün hastalığı beslenme tarzı ve daimi pekliden kaynaklanan karaciğer iltihabı şeklinde de yorumlanmıştır. Bkz. Güler, 2006: 307.

verilebiliyordu (*Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1938).² Oldukça zayıflamış ve bitkin bir hale gelen Atatürk bu vaziyette iken bile dünya konjonktürüne kafa yoruyordu. Arkadaşı Ali Fuat Paşa’ya II. Dünya Harbi’nin çıkacağından emin bir tavırla *bu harpte ben yataktan kımıldamayacak olursam memleketin hali ne olacaktır, devlet işlerine müdahale edecek bir vaziyete gelmeliyim* diyordu (Aydemir, 1999: 528). Diğer devlet adamlarıyla yaptığı görüşmelerde de sık sık dünya barışının tehlikede olduğunu dile getiriyordu (İnan, 2007: 19-21).

29 Ekim 1938’de gerçekleştirilen Cumhuriyet Bayramı’nın 15. yıldönümü kutlamalarına katılamadı (Ulus, 2008: 234). Atatürk, Cumhuriyet’i on beş yaşına getirdiği bugünlerde hastalığının en ızdıraplı günlerini yaşıyordu. Esasında Büyük Millet Meclisi’nde söyleyeceği 15. yıl açılış nutku için notlar hazırlamış, konuşmasına birtakım ilaveler yapmıştı. Fakat rahatsızlığı O’nu İstanbul’da kalmaya mecbur bırakmıştı (İnan, 2007: 22). Benzer şekilde 1 Kasım 1938’de ilk kez TBMM’nin açılışına katılamayan Cumhurbaşkanı Atatürk’ün konuşmasını Celal Bayar okudu (Mango, 2004: 598; Çaycı, 2002: 464).¹ Kasım’dan itibaren doktorların tavsiyesiyle Savarona yatında deniz kuru tedavisine başlayan Atatürk (Kutay, 1981: 63), bir süre sonra Dolmabahçe Sarayı’na nakledilmiş ve tedavisi için alanında uzman hekimler görevlendirilmişti (Kocatürk, 1985: 343; Unaydın, 1959: 29; Mango, 2004: 596).³ Fakat hastalığının etkisiyle Atatürk’ün karnı sürekli su topluyor ve doktorlar tedavi maksatlı karnından su alıyorlardı (Kocatürk, 1985: 343). 7 Kasım’da yapılan üçüncü ponksiyondan sonra Atatürk’ün sağlık durumu iyice kötüleşmiş ve 8 Kasım gecesi tam anlamıyla komaya girmişti (Atay, 1998: 491).⁹ Kasım gecesine doğru Atatürk, etrafındakilerin hiçbirisini tanımiyordu (Aydemir, 1999: 529).⁴ Son saatleri yaklaştığı zaman bütün müdavi ve müşavir tabipleri başucunda idi. Teneffüsü bir ara son derece sıklaşıp önce 40’a kadar çıkmış, sonra 33’e inmişti. O büyük adam dakikadan dakikaya sönüyordu. Saat sabahın dokuzunu gösterdiğinde Atatürk son dakikalarını yaşıyordu. Beş dakika sonra her şey bitmiş, Atatürk gözlerini hayata kapamıştı. Hekimler son bir defa tekrar toplu bir halde saraya giderek, Atatürk’ün naaşını usulen son bir muayeneden geçirdi. Bu muayeneyi müteakip millî matem ilanı ve cenaze merasimi için Ankara’da hazırlanan program beklendi (*Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1938).⁵ Hükümet verdiği tebliğ ile *Türk milleti Ulu Şefini, insanlık büyük evladını kaybetti* sözleriyle millete taziyelerini iletmişti (*Tan*, 11 İkinciteşrin 1938).⁶

2. Cenaze Merasimi ve Vasiyetnamesi

Atatürk’ün ölüm haberini içeren hükümet beyannamesi, 10 Kasım günü öğleden sonra radyodan okunmuş ve ayrıca gazetelerin ek baskılarıyla kamuoyuna duyurulmuştur (Kutay, 1981: 17). 11 Kasım’da Büyük Millet Meclisi, 348 ittifak oyla İsmet İnönü’yü Cumhurbaşkanı seçmiştir

² *Cumhuriyet*, ‘Atatürk’ün Son Günleri’, (1938, 11 İkinciteşrin). Atatürk’ün hastalığının evreleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Aydın, 2016: 176-201. Birkaç gün süren bu koma esnasında Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, ordu komutanlıklarına iki maddelik bir şifre göndermiştir. Şifrede Atatürk’ün durumunun ağırlaştığı ve teyakkuzda bulunulması gerektiği vurgulanarak yaşanması muhtemel asayiş sorunlarına karşı hükümet güçlerine destek verilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bkz. Üzen ve Özgen, 2013: 10.

³ Ayrıca doğumundan ölümüne kadar Atatürk’ün hayatındaki önemli gün ve olaylar için bkz. Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

⁴ Doktorların verdiği raporlara göre 9 Kasım saat 10.00’da Atatürk’ün durumu ciddiyetini muhafaza etmekte olup ateşi 36,8, nabızı 128, teneffüsü 28’di. Aynı gün saat 20.00’da ateşi 37,6, nabızı dakikada 124, teneffüsü 40’dı. Saat 24.00’da ise vahamet artarak ateşi 37,6, nabızı 132, teneffüsü ise 33’tü bkz. *Cumhuriyet*, “Atatürk’ün Sıhhati”, (1938, 10 İkinciteşrin).

⁵ *Cumhuriyet* ‘Atatürk’ün Son Günleri’, (1938, 11 İkinciteşrin). Atatürk’ün ölümünün ardından doktorlar verdikleri raporda, 9 Kasım gecesinden itibaren Atatürk’ün durumundaki vahamet arttığını ve 10 Kasım saat 09.05’te gözlerini hayata kapadığını bildirmişlerdir. Müdavi tabipler; Pr. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Pr. Dr. M. Kemal Öke, Dr. Nihat Reşat Belger. Müşavir tabipler: Pr. Dr. Akil Muhtar Özden, Pr. Dr. Hayrullah Diker, Pr. Dr. Süreyya Hidayet Serter, Dr. M. Kamil Berk, Dr. Abrevaya Marmaralı. Bkz. *Tan*, ‘Doktorların Raporları’, (1938, 11 İkinciteşrin).

⁶ Bkz. *Tan*, ‘Hükümetin Tebliği’, (1938, 11 İkinciteşrin); Erinc, 2003: 30.

(*Tan*, 11 İkinciteşrin 1938).⁷ Seçimden hemen sonra cenaze işlemlerine devam edilmiştir. Cenaze 11 Kasım’da defnedileceğinden bozulmaması için tahnit edilmemiş fakat en az 4 ay muhafazasını temin edecek şekilde ilaçlanmıştır. Bu esnada bir elinin kapalı bir elinin ise açık olduğu gözlemlenmiş, bir elinin kapalı kalmasının ölüm hadisesinin hafif bir felçle vuku bulduğu ihtimalini kuvvetlendirmiştir (*Cumhuriyet*, 15 İkinciteşrin 1938).⁸ Atatürk’ün naaşının bozulmaması için yapılan ilaçlama işlemi devrin mühim doktorları Prof. Dr. Mustafa Hayrullah Diker ve Prof. Dr. Hidayet Serter’in gözetiminde Gülhane Patolojik Anatomi Hocası Prof. Dr. Lütfi Aksu ile arkadaşları tarafından titizlikle yapılmıştır. Münir Hayri Egeli’nin de yardımıyla işlem 11 Kasım akşamı tamamlanmıştır. İlaçlama işlemi öylesine başarılı gerçekleştirilmiştir ki, 15 yıl sonra Etnografya Müzesi’nden Anıtkabir’e taşınırken naaşın ilk gün olduğu gibi görünümünü koruduğu gözlemlenmiştir. Fakat o tarihte Prof. Dr. Lütfi Aksu öleli iki yıl olduğu için hak ettiği tebrikeye mazhar olamamıştır (Güler, 2006: 309). Atatürk hayatta iken kabrinin nerede olacağına dair herhangi bir yazılı vasiyetname bırakmamıştır (İnan, 2007: 27). Bu sebeple 13 Kasım’da Bakanlar Kurulu toplanarak hem cenaze programı hakkında mütalaada bulunmuş, hem de Atatürk’ün naaşının koyulacağı geçici kabrin tespitine çalışmıştır. Milli Savunma Bakanı Kazım Özalp tarafından kullanılan *muvakkat kabir* ifadesiyle, Atatürk’ün Anıtkabir yapılmıyaya dek Etnografya Müzesi’nde kalması teklif edilmiş, dönemin İçişleri Bakanı Refik Saydam’ın da desteğiyle bu teklif kabul edilerek naaşın Etnografya Müzesi’nde kalması uygun görülmüştür (Kutay, 1981: 178-181). Afet İnan da hatıralarında, Atatürk’ün son arzusunun bir an evvel Ankara’ya dönebilmek olduğunu, vatan topraklarında çam ağaçlarının bol olduğu yeşil bir alanda yatmayı dilediğini belirtmiştir. Ayrıca bir akşam sohbet esnasında *Milletim beni istediği yere yatarsın, yeter ki beni unutmasın* dediğini ifade etmiştir (İnan, 2007: 27-30). Dolayısıyla Bakanlar Kurulu’nun kabir yeri olarak Ankara’yı seçmesi Atatürk’ün isteklerine de uygun görünmektedir.

Atatürk’ün ilk cenaze merasimi İstanbul’da yapılmış, halkın da saygı geçişleri ile iştirak ettiği merasim 16 Kasım’dan 19 Kasım’a kadar sürmüştür (Eroğlu, 1986: 144).⁹ Bu süreçte naaş Dolmabahçe Sarayı’nda tutulmuş ve saray halkın yoğun ziyaretleri sebebiyle adeta bir türbe halini almıştır. Sarayın yalnızca Fındıklı yönündeki kapısı açık tutulmuş, ziyaretçileri bu kapıda görevliler karşılamıştır (*Cumhuriyet*, 15 İkinciteşrin 1938).¹⁰ 17 Kasım günü neredeyse bütün millet başı gözü sarılı, yaşlı genç, kadın erkek çoluk çocuk ağlaya sızlaya Dolmabahçe Sarayı’nda Ata’yı ziyaret etmiştir. Dolmabahçe Sarayı yapıldığı günden o tarihe kadar böylesine hazin ve ulvi bir manzaraya şahit olmamıştır (Akşam, 17 Teşrinisani 1938).¹¹ Atatürk’ün naaşının Ankara’ya götürülmesinden bir gün önce 18 Kasım Cuma günü ziyaretler o kadar artmıştı ki, o gün en az iki yüz bin kişi Ata’yı uğurlamaya gelmiştir (Güler, 2006: 313).

Cemal Kutay, Ata’yı ziyaret eden halk kitlesini Zerrece protokol, merasim, telkin hiçbir fani izin hissi yoktu. Bir millet, evet bütün bir millet bir vatandaşı için kendisine başta haysiyet ve istiklal, bütün güzel ve iyi şeyler armağan etmiş, bu uğurda nefsinin feda etmiş şefkatli bir babadan öksüz kaldığında nasıl gözyaşı döker? Asrın büyük hadisesine şahit olmayanları yazı-söz-fotoğraf-beste-tablo hiçbir şeyle anlatmak mümkün değildir bu vefa ve minnet selini sözleriyle tasvir etmiştir (Kutay, 1981: 179).

O gece Orgeneral Fahrettin Altay ve İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ’ın kararıyla sarayın kapıları kapatılmış ve ziyaret sabaha kadar devam etmiştir. Fakat daha önce görülmemiş bu insan seli içinde 11 kişi izdiham altında ezilerek hayatlarını kaybetmiştir. Olayda kırktan fazla kişinin de yaralandığı tespit edilmiştir (*Cumhuriyet*, 19 İkinciteşrin 1938; *Akşam* 19 Teşrinisani 1938; Güler,

⁷ *Tan*, ‘Mecliste Tarihi Gün’, (1938, 11 İkinciteşrin).

⁸ *Cumhuriyet*, ‘Atatürk’ün Cenaze Merasimi’, (1938, 15 İkinciteşrin).

⁹ Atatürk’e İstanbul’da yapılan cenaze töreninin ayrıntılı programı için bkz. Erinc, 2003: 39-40.

¹⁰ *Cumhuriyet*, ‘Atatürk’ün Cenaze Merasimi’, (1938, 15 İkinciteşrin).

¹¹ *Akşam*, ‘Atatürk’ün Arkadaşları’, (1938, 17 Teşrinisani).

2012: 313-314).¹² Bu olay ardından hem güvenliği sağlamak hem de kalabalık halk kitlesini kontrol altına almak amacıyla son ziyaret gününde Beşiktaş tramvay hattı, 12.30’da tamamıyla kapatılmıştır. Fakat halkı durdurmak yine de mümkün olmamış aralarında toplanan birkaç kişi arabalarla Fındıklı’ya ulaşmış buradan da yürüyerek saraya ulaşmayı başarmıştır (*Akşam*, 19 Teşrinisani 1938).¹³ İzdiham meselesi Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunda görüşülmüş, ölen insanlar için duyulan üzüntü ifade edilirken halktan daha dikkatli davranmaları talep edilmiş ve alınan güvenlik tedbirleri arttırılmıştır (Boran, 2011: 505). Aslında hükümet bu acı ama mutlak sona karşı hazırlıklı olduğundan Atatürk’ün ölümünden evvel bir ay önce gerekli tedbirleri almış fakat bu elim hadisenin önüne yine de geçilememiştir (Boran, 2011: 493).

Ankara’ya nakledilecek cenazenin son hazırlıkları Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay, İstanbul Komutanı Korgeneral Halit Bıyıktay ve Merkez Kumandanı İhsan Ilgaz tarafından yapılmıştır (*Cumhuriyet*, 16 İkinciteşrin 1938).¹⁴ Cenaze Dolmabahçe’den Ankara’ya aktarılmadan evvel Ata’ya son görev yerine getirilerek cenaze namazı kılınmıştır. Dolmabahçe hadisesinden sonra yeni bir olaya mahal vermemek adına cenazenin bir camiye götürülüp götürülmemesinin dinen şart olup olmadığı hususu araştırılmıştır. Büyük İslam Felsefesi hocalarından Prof. Mehmet Şerafettin Yaltkaya’ya bu husus sorulmuş, Yaltkaya böyle şer’i bir zorunluluk olmadığını fakat bir de Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Rıfat Börekçi’ye sorulmasını istemiştir. Milli Mücadele’nin ilk günlerinden beri Atatürk’e destek olan Börekçi O’nun cenaze namazı tertemiz hale getirdiği bütün vatanda bu farızanın yerine getirilebileceği her yerde kılınabilir diyerek Yaltkaya’yı onaylamıştır. Bu ifadelerin ardından saray salonunun ortasındaki büyük avizenin altında iki masa üzerine alınan tabutun karşısında namaz kılınmıştır. Cenaze namazının imamlığını Mehmet Şerafettin Yaltkaya gerçekleştirmiştir (Kutay, 1981: 190; Güler, 2006: 314-315; Boran, 2011: 506).

Cenaze namazının ardından 19 Kasım’da naaş Ankara’ya nakledilmek üzere önce Zafer torpidosuna ardından Yavuz zırhlısına aktarılmıştır (*Cumhuriyet*, 18 İkinciteşrin 1938; *Tan* 19 İkinciteşrin 1938).¹⁵ Bu şekilde deniz yoluyla İzmit’e kadar taşınan cenaze tabutu¹⁶ burada hazırlanan özel bir vagona koyulmuştur. Trenin geçtiği kaza, köy ve vilayetlerdeki halk ellerinde meşalelerle atanın cenazesini selamlamıştır. Tren Ankara’ya 20 Kasım günü saat 10.03’te ulaşmıştır. Ankara garında cenazeyi halk ve üst düzey görevliler karşılamıştır. Naaş top arabasıyla TBMM’nin önüne getirilerek hazırlanan katafalka koyulmuştur (Kutay, 1981: 194-195). Daha önceden hazırlanan program gereğince Ankara’daki tören 21 Kasım’da gerçekleştirilmiştir (*Tan*, 13 İkinciteşrin 1938).¹⁷ Merasim günü memleketteki resmi ve yarı resmi nitelikteki daireler ile hususi müesseseler tatil edilmiştir. Ayrıca bayraklar yarıya indirilerek, ülke genelindeki tiyatro, sinema, bar gibi eğlence yerlerinin kapalı tutulmasına özen gösterilmiştir. Atatürk’ün vefat tarihinden itibaren

¹² *Cumhuriyet*, ‘Müessif Bir Hadise’, (1938, 19 İkinciteşrin); *Akşam*, ‘Dolmabahçe Önündeki Müessif Hadise Hakkında Resmi Tebliğ’, (1938, 19 Teşrinisani); Güler, 2006: 313-314. Ölen kişilerin isimleri şu şekildedir: Deniz Yolları İşletmesi Müdürü Raufi Maynasinin kızı Bilun (16 yaşında), İstiklal Caddesi 236 numarada oturan Ana Okur (58 yaşında), İstiklal Caddesi Yıldırım Apartmanında oturan Roya Koşnir, Roya Koşnir’in kızı Bela Koşnir, Bakırköy’den Aşçı Hatice (55 yaşında), Kurtuluş’tan Sütçü Diyamendi (40 yaşında), Topkapı Arpaemini Yokuşu Sokağında oturan Abdülhamit (50 yaşında), Aksaray’da Laleli Caddesinde 8 numarada oturan Köse Mehmet (35 yaşında), Tarlabası 19 numarada oturan Ohannes (35 yaşında), Sen Benua talebesinden Paul Kuto (15 yaşında), Beyoğlu Lüksemburg Otelinde kalan Belçikalı Leon. Bkz. *Tan*, ‘Büyük Şefin Uğrunda Son Defa Can Verenler’, (1938, 19 İkinci Teşrin).

¹³ *Akşam*, ‘Ziyaretin Son Günü’, (1938, 19 Teşrinisani).

¹⁴ *Cumhuriyet*, ‘Dolmabahçe Sarayındaki Taziyet Defteri’, (1938, 16 İkinciteşrin).

¹⁵ *Cumhuriyet*, ‘Cenaze Merasimi’, (1938, 18 İkinciteşrin); *Tan*, ‘Atamız Gidiyor’, (1938, 19 İkinciteşrin).

¹⁶ Atatürk’ün naaşının Dolmabahçe’den İzmit’e kadar deniz yoluyla taşınırken yapılan cenaze töreni hakkında bilgi için bkz. Atabey, 2012: 17-38.

¹⁷ *Tan*, ‘Atamızın Cenaze Merasimi’, (1938, 13 İkinciteşrin). Atatürk’ün İstanbul ve Ankara’da yapılan cenaze merasimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Doğaner, 2010: 45-64. Ankara’da yapılan cenaze merasimi hakkında detaylı bilgi için bkz. Uzun, 2009: 531-553; Ankara’daki cenaze programı için bkz. Erinc, 2003: 51-52.

bir ay zarfında hükümet memurlarının suvare¹⁸ (Türkçe Sözlük: 1752), akşam yemeklerine katılması ve kendilerinin de bu konseptte yemek vermesi yasaklanmıştır. Cenaze merasiminin yapıldığı gün tüm vilayet ve kaza merkezlerinde Atatürk’ün hatırasına törenler düzenlenerek, halk evlerinde Büyük Önder’in hayatı hakkında söylevler tertip edilmiştir (*Tan*, 16 İkinciteşrin 1938).¹⁹ Şehirlerde valiler ve il halkevi başkanları, ilçelerde kaymakamlar ve ilçe halkevi başkanları, nahiyevalerde nahiye müdürleri, köylerde ise muhtarlar ve öğretmenler tören programlarının uygulayıcısı olmuşlardır (Üzen ve Özgen, 2013: 24). Gazetelerde Ata’nın tedfin merasimine birçok devlet temsilcisi de iştirak edeceğini açıklanmıştır. Sovyet Rusya’dan Hariciye Komiser Muavini Potemkin, Yunanistan’dan Başbakan Meteksas, Yugoslavya’dan Harbiye ve Bahriye Nazırı General Nediç, Romanya’dan General Pol ülkelerini temsil edeceklerini bildirmiştir. İngiltere’den kral ve hükümeti temsil eden iki heyetin cenaze merasimine katılması uygun görülürken, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan’dan birer kıta asker heyet merasime gönderilmiştir.²⁰ İran, Mısır, Macaristan, Japonya, Polonya, Çekoslovakya, Hollanda, İsveç, Finlandiya, Suriye, İspanya, Danimarka ve Letonya ise Ankara’daki büyükelçilikleri başkanlığındaki heyetler tarafından temsil edilmiştir. Ayrıca gazetecilerle, Fox, Pramount gibi uluslararası haber şirketlerinden gelen ünlü kameramanlar cenaze merasimini takip etmişlerdir (Güler, 2006: 320). Törende görülen bu manzara oldukça dikkat çekmiştir. Milli bağımsızlık ve çağdaşlaşma önderinin tabutunun arkasında dünyanın dört bir tarafından gelen temsilciler yer almıştır. Demokratlar, faşistler, naziler ve komünistler yan yana saygı yürüyüşüne katılmışlardır (Çaycı, 2002: 466). Ankara’daki merasim tamamlandıktan sonra daha önce İnönü’nün başkanlığında toplanan bakanlar kurulunun Anıtkabir yapıncaya kadar Etnografya Müzesi’nde kalması yönündeki kararı gereği cenaze buraya tedfin edilmiştir (Boran, 2011: 494).

Ankara’daki cenaze merasiminin ardından çeşitli illerde cenaze merasimleri ve anma programları düzenlenmiştir. İstanbul’da Sarayburnu’nda, Taksim’de, Harbiye ve Üsküdar’da matem programları düzenlenerek, halkın büyük ilgisi altında Atatürk’ü yâd eden konuşmalar yapılmıştır. İstanbul haricinde Gümüşhane’de, Afyon’da, Elazığ’da,²¹ Urfa’da, Çankırı’da, Mersin’de, Konya’da cezaevinde mahkûmlar arasında programlar düzenlenerek yurdun her köşesinde Atatürk anılmış, halk Atatürk’e sevgi ve bağlılıklarını göstermiştir.²² Ayrıca Aydın, Antalya, Ağrı, Bitlis, Bolu, Çanakkale, Diyarbakır, Denizli, Eskişehir, Elazığ, Gaziantep, Giresun, Kütahya, Maraş, Niğde, Ordu, Manisa, Muğla, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Van, Yozgat, Tekirdağ, Tokat, Urfa, Samsun, Siirt, Sinop’ta da çeşitli törenler düzenlenmiştir (Güher 2018: 98). Hatay’da Devlet Başkanı Tayfur Sökmen mecliste verdiği nutukta bu büyük acı karşısında duyulan elem ve teessürün tarifsiz olduğunu dile getirmiştir (Erinç, 2003: 55-56).

Cenaze merasimlerinin ardından Atatürk’ün vefatından iki ay öncegizlice hazırlanmış olduğu vasiyetnamesi (Ulus, 2008: 233) Ankara Üçüncü Sulh Hukuk Mahkemesi’nde açılmıştır. Adliye Vekili Hilmi Uran, Dâhiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Refik Saydam, Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ve mebuslardan Mehmet Somer celse de hazır bulunmuştur. Hâkim muhtelif mühürler ve Büyük Şef’in imzasının bulunduğu zarfı açıp vasiyetnameyi aynen okumuştur. Vasiyetnamede belirtildiği üzere, Atatürk’ün sahip olduğu tüm nakit ve hisse senetleri İş Bankası tarafından nemalandırılacaktır. Her seneki nemadan yaşadıkları müddetçe Makbule’ye ayda bin, Afet’e sekiz yüz, Sabiha’ya altı yüz, Ülkü’ye iki yüz lira, Rukiye ile Nebile’ye ise yüzer lira verilecektir. Sabiha Gökçen’e ayrıca bir ev alacak kadar para verilecektir. Makbule Hanım, yaşadığı müddetçe Çankaya’da oturduğu ev emrinde kalacaktır. İsmet İnönü’nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal

¹⁸ Suare; akşam yemeğinden sonra yapılan eğlence, toplantı ya da gece yapılan sinema, tiyatro gösterisi, matine karşısı. Türkçe Sözlük, Ankara 2005, Dil Derneği Yayınları, s. 1752.

¹⁹ *Tan*, ‘Milli Matem Kararnamesi’, (1938, 16 İkinciteşrin).

²⁰ *Tan*, ‘Fransız ve Alman Kolonilerinin Teessürü’, (1938, 13 İkinciteşrin). Heyetlerde yer alan temsilciler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erinç, 2003: 43-47.

²¹ Elazığ’daki matem töreni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Haykır, 2014: 529-562.

²² Atatürk’ün cenaze merasimleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Üçüncü, 2013: 84-95; Üçüncü, 2013: 1185-1215.

için muhtaç olacakları yardım yapılacak ve İş Bankası tarafından her seneki nemadan yarı yarıya Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarına tahsis edilecektir (*Cumhuriyet*, 29 İkinciteşrin 1938; *Tan* 29 İkinciteşrin 1938; Mango, 2004: 597; Volkan ve Itzkowitz 2013:440).²³

3. Dünya Basımından Taziyeler

Atatürk Türkiye Cumhuriyeti’ni kurduktan sonra dünyadaki birçok ülke ile dostluk anlaşmaları imzalayarak ülkeyi adeta bir barış çemberi içerisine almış ve güvenli bir gelecek inşa etmeye çalışmıştır. Atatürk’ün Türk dış politikasına yerleştirmek istediği bu barışçıl çabalar tüm dünyada takdirle karşılanmış, Yunanistan Başbakanı Venizelos 1934’te Nobel Barış Ödülü’ne Atatürk’ü aday göstermiştir. Atatürk’ün ölümünden sonra da Avrupa basınında sık sık dünya milletleri arasında karşılıklı anlayış ve devamlı barışın mühim öncülerinden olduğu, olağanüstü inkılâpçı ve sömürgecilikle emperyalizme karşı açılan savaşların ilk lideri olduğu vurgulanmıştır. Atatürk’ün insanlar arasında renk, din, dil vs. ayırım ayırt etmeksizin bir uyum ve dostluk kurma çabalarını dikkate alan UNESCO da 1981 yılını *Atatürk Yılı* olarak ilan etmiştir (Toksoy, 2006: 143).

Tüm dünyada takdir toplayan bu büyük liderin ölümü de saygınlığına paralel şekilde acı ve ilgi uyandırmıştır. Bulgaristan’da tüm gazeteler Atatürk’ün ölümüne ve yeni Reisicumhur İsmet İnönü’nün seçimi dolayısıyla uzun makaleler ve haberler neşretmiştir. Fransızca haftalık olarak neşredilen *La Parole Bulgare* gazetesi, Atatürk’ün bilhassa harici siyaset sahasındaki meziyetlerine değinerek 1925’te Türkiye ile daimi dostluk, 1929’da ise tarafsızlık, uzlaşma anlaşmalarının imzasından sonra iki memleket arasındaki ilişkilerin geliştiğine dikkat çekmiştir. Kemal Atatürk’ün, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki dostluğun takviyesine kudretle yardım ettiğini, bu yüzden Ata’nın huzurunda derin minnettarlık ve teessür içinde eğildikleri vurgulanmıştır. Bulgar matbuatında Atatürk haberleri sıkça yer almış, O’nun mücadelecî ruhundan, dehasından ve kabiliyetlerinden hayranlıkla bahsedilmiştir (*Cumhuriyet*, 23 İkinciteşrin 1938; *Akşam* 16 Teşrinisani 1938).²⁴

Yugoslav Elçisi Ekselans Branko Aczemoviç, Ankara’da bulunduğu süre zarfında Atatürk’le görüşüğünü, O’nun siyasi sahadaki kabiliyetini ve yaratıcılığını derinden hissettiğini vurgulayarak O’na karşı duyduğu saygıyı dile getirmiştir (*Cumhuriyet*, 13 İkinciteşrin 1938).²⁵ Yugoslavya’da *Politika* gazetesinde, *Tarih silinmez harflerle bu devlet adamının adını bak edecektir. Atatürk bir halk adamıdır. Kırılmaz azmi, kuvvetli zekâsı ve kuvveti kendisini mağlup ettiği mukadderatın önüne getirmiş ve bu suretle yeni Türkiye’nin mübadili olmuştur* sözleriyle Atatürk’ün kişisel özelliklerine değinilmiştir (*Akşam*, 14 Teşrinisani 1938).²⁶

Yunanistan’da da tüm basın Atatürk’ten övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. Yunan basınında Atatürk’ün Türk-Yunan dostluğunun iyi bir hamisi olduğu vurgulanırken aynı zamanda Atatürk’ün Yeni Türkiye’yi sağlam granitler üzerine tesis ettiği dile getirilerek ıslahatçı yönü vurgulanmıştır (*Akşam*, 12 Teşrinisani 1938; *Akşam* 16 Teşrinisani 1938).²⁷ Atatürk’ün ölümü doğduğu topraklarda

²³ *Cumhuriyet*, ‘Atatürk’ün Vasiyetnamesi’, (1938, 29 İkinciteşrin); *Tan*, ‘Atamızın Vasiyetnamesi’, (1938, 29 İkinciteşrin); Mango, 2004:597; Volkan ve Itzkowitz, 2013:440.

²⁴ *Cumhuriyet*, ‘Atatürk ve Bulgar Matbuatı’, (1938, 23 İkinciteşrin); *Akşam*, ‘Danimarka Gazeteleri Atatürk ve Eserlerinden Hayranlıkla Bahsediyor’, (1938, 16 Teşrinisani); *Akşam*, ‘Bulgar Gazetelerinin Hararetli Makaleleri’, (1938, 16 Teşrinisani).

²⁵ *Cumhuriyet*, ‘Dünya Basımından Taziyeler’, (1938, 13 İkinciteşrin).

²⁶ *Akşam*, ‘Yugoslavya’da Teessür’, (1938, 14 Teşrinisani). Dünya basınında olduğu gibi Türk basınında da Atatürk’ün ölümünden sonra O’nun beşerî özelliklerine, başarılarına, askeri dehasına vurgu yapan ve hayat hikâyesini anlatan birçok makale yayınlanmıştır. Bkz. *Cumhuriyet*, ‘Atatürk ve Dünya’, (1938, 15 İkinciteşrin); *Cumhuriyet*, ‘19. Fırka Atatürk Tümeni’, (1938, 18 İkinciteşrin); *Cumhuriyet*, ‘Atatürk Bütün Kalpleri Hoşnut Eden Bir Varlıktı’, (1938, 18 İkinciteşrin); *Cumhuriyet*, ‘İstanbul’un Kalbinde Ebedi Atatürk’, (1938, 19 İkinciteşrin); *Cumhuriyet*, ‘Tabutu Önünde Dünyanın Eğildiği Büyük Adam’, (1938, 21 İkinciteşrin); *Cumhuriyet*, ‘Atatürk Türkiye’si’, (1938, 5 Birincicanun); *Cumhuriyet*, ‘Atatürk’ten Hatıralar ve İbretler’, (1938, 24-25 Birincicanun); Akseki, 2016: 218-231.

²⁷ *Akşam*, ‘Yunanistan Büyük Teessür İçinde’, (1938, 12 Teşrinisani); *Akşam*, ‘Bütün Yunan Gazeteleri Milli Matemimizle Meşgul’, (1938, 16 Teşrinisani).

Selanik’te de derin bir üzüntüyle karşılanmıştır. Selanikliler, Türk ulusunun büyük yasını içtenlikle paylaşmış, Selanik Konsolosluğu her taraftan gelen başsağlığı mektupları ve kartlarıyla dolup taşmıştır (Şimşir, 2006: 275-276).

Romanya’da *Independance Romaine* gazetesinde ise, *Atatürk tarihe teşkilatçı bir dahi, bir milletin harikalar yaratan sevk ve idarecisi ve memleketin kurtarıcısı olarak kalacaktır* sözleriyle Atatürk’ün ölümsüz bir lider olduğu ifade edilmiştir (*Akşam*, 13 Teşrinisani 1938).²⁸

Macar Maslahatgüzarı Cindrie, Kemal Atatürk’ün Macar dostu olduğunu Macar milletinin iyi bildiğini ve onun ölümüyle faniler arasından yalnız büyük bir insan değil büyük dostunu da kaybettiğini vurgulayarak, *Macaristan O’nun için her tarafında matem tutmaktadır ve hatırasını muhafaza edecektir* sözleriyle üzüntüsünü dile getirmiştir (*Cumhuriyet*, 13 İkinciteşrin 1938).²⁹ Atatürk’ün ölüm haberini Macar halkı bir kutlama esnasında haber almıştır. Çekoslovakya’nın işgal ettiği Macar topraklarının iadesini şenliklerle kutlayan halk, Ata’nın ölüm haberini alır almaz derin bir teessür içine girmiş, Ata’nın ölüm haberleri ülkedeki gazetelerin ilk sayfasında yer almıştır (*Cumhuriyet*, 16 İkinciteşrin 1938).³⁰

Arnavutluk basınında da Atatürk’ün ölümü büyük bir yankı uyandırmıştır. Arnavut basını neşrettiği haberlerde Atatürk’ün Türkiye’ye getirdiği yeniliklerden ve inkılâpçı yönünden bahsetmiştir (*Akşam*, 14 Teşrinisani 1938; *Akşam*, 21 Teşrinisani 1938).³¹

Romanya Elçisi Ekeselans Telemak, Türkiye’nin dostu ve müttefiki olan Romanya’nın yaratıcı dehasını hayranlıkla gördüğü Büyük Şef’in vakitsiz ölümü karşısında sonsuz bir elem içerisinde olduğunu belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 13 İkinciteşrin 1928).³²

İngiltere’de *Times* gazetesi Atatürk için *Yeni Türkiye’nin Kurucusu ve Yapıcısı Büyük Asker, Büyük Devlet Adamı ve Büyük Şefs* sıfatlarını kullanarak ölüm haberini yayınlamış ve haberlerine *Avrupa kısa zaman önce Türkler için basta adam sıfatını kullanmıştı ama bu büyük lider Avrupa otoritelerini mahcup etti* şeklinde devam etmiştir (Toksoy, 2006: 144-145).³³

Danimarka’da *Berlinske Tidenke* gazetesinde, Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyeti için yaptığı hizmetlere değinilmiştir. Atatürk’ün ömrünün en mükemmel çağında ve başında öldüğü fakat eserleriyle destansı bir şekilde yaşayacağı vurgulanmıştır. Gazetede ayrıca şapka giymek, Arap harflerini atıp bizzat hocalığını yaptığı yeni Türk harflerini kabul ettirmek gibi yeniliklerin kurulan yeni devlet sulh politikasının en sağlam mesnedi olduğu vurgulanmıştır. Atatürk’ün Musul ve Hatay meselelerini hallederek memleket içinde enerjik ıslahatlar yaptığı, endüstri ve demiryolları kurduğunun da altı çizilmiştir (*Cumhuriyet*, 16 İkinciteşrin 1938).³⁴ Atatürk’ün ölümü üzerine *Social Demokraten* gazetesinde neşredilen bir yazıda, *Türkiye’nin şefi Atatürk bütün devletlerin hiç beklemedikleri bir şeyi gerçekleştirmiş ve Hasta Adam diye anılan Türkiye’den güçlü, kuvvetli bir memleket yaratmıştır* ifadeleri kullanılmıştır. *Börsen* gazetesi de Mustafa Kemal’in *Askerler ilk bedefiniz Akdeniz’dir* emrini ondan sonra da büyük bir enerji ile Cumhuriyet rejimini kurmuş olduğunu okuyuculara hatırlatmıştır (*Cumhuriyet*, 16 İkinciteşrin 1938; Erinç, 2003: 245).³⁵

İran Elçisi Ekeselans Halil Fahimi, Atatürk’ün, bu ulvi ve büyük millî kahramanın ölümünü bildiren elim haberin İran milletini ve bilhassa Şahinşah hazretlerini derin surette müteessir ettiğini

²⁸ *Akşam*, ‘Büyük Matemimizin Hariçteki Akisleri Devam Ediyor’, (1938, 13 Teşrinisani).

²⁹ *Cumhuriyet*, ‘Dünya Basınından Taziyeler’, (1938, 13 İkinciteşrin).

³⁰ *Cumhuriyet*, ‘Macarlar Atatürk İçin Ağlıyorlar’, (1938, 16 İkinciteşrin).

³¹ *Akşam*, ‘Arnavut Milleti Büyük Kederimize İştirak Ediyor’, (1938, 14 Teşrinisani); *Akşam*, ‘Asrımızın En Mümtaz Siması Atatürk’, (1938, 21 Teşrinisani).

³² *Cumhuriyet*, ‘Dünya Basınından Taziyeler’, (1938, 13 İkinciteşrin).

³³ İngiltere basınının Atatürk’ün ölümüyle ilgili neşrettiği haberler hakkında detaylı bilgi için bkz. Şimşir, 1989: 210-235.

³⁴ *Cumhuriyet*, ‘Dünya Basınından Taziyeler’, (1938, 16 İkinciteşrin).

³⁵ *Cumhuriyet*, ‘Dünya Basınından Taziyeler’, (1938, 16 İkinciteşrin).

vurgulamıştır. Ayrıca İran milletinin dost ve kardeş Türk milletinin matemine teessürle iştirak edeceğini, Şah hazretlerinin emirleri üzerine İran hükümetinin ecnebi memleketlerdeki mümessillerinin tedfin gününe kadar bayraklarını yarıya indireceklerini, İran Sarayı’nın da bir ay müddetle matem tutacağını sözlerine eklemiştir (*Cumhuriyet*, 13 İkinciteşrin 1938).³⁶

Afgan Elçisi Sultan Ahmed Han ise Türkiye’ye yeni geldiği zamanlarda Atatürk’ün icraat ve muvaffakiyetine çok yakından şahit olduğunu ve O’nun yüksek dehasına hayran olduğunu belirtmiştir (*Cumhuriyet*, 13 İkinciteşrin 1938).³⁷

Letonya’da, Atatürk’ün ölümü sebebiyle Cumhur Reisi Ulmanis, Türkiye Büyük Millet Başkanı Renda’ya telgrafla taziyelerini bildirmiş, Dışişleri Bakanı Munders Türkiye Dışişleri Başkanlığı’na taziye telgrafı göndermiştir. Büyük Şef’in ölümü dolayısıyla bütün gazeteler sayfalar dolusu makaleler neşretmiştir. Yarı resmi Briva Zeme gazetesi bütün bir sayfayı Atatürk’e tahsis ederek *Asırları Aşan Adam* başlığı altında uzun bir makale yayınlamıştır. Makalede Atatürk’ün modern şeflik prensibinin en iyi mümessili olduğu, Türkiye’ye modern bir devlet şekli verdiği ve tüm bunları oldukça kısa bir zaman zarfında gerçekleştirdiği vurgulanmıştır (*Cumhuriyet*, 16 İkinciteşrin 1938; *Akşam*, 16 Teşrinisani 1938).³⁸

Fransız Elçisi Ekselans Ponso, Atatürk ile defalarca kez görüşme fırsatını yakaladığını ve O’nun şahsiyetini daha yakından hayranlıkla tanıdığını belirterek şahsen büyük bir acı içerisinde olduğunu vurgulamıştır. Atatürk adının yalnızca Fransa’da değil tüm dünyada büyük bir devlet adamı ve askerlere yakışır şekilde ebedi prestijle anılacağını dile getirmiştir. Ponso sözlerine *Fransa şundan emindir ki Türkiye Cumhurreisi Atatürk’ün yüksek halefinin idaresi altında inkişafa ve terakkiye doğru olan yoluna muvaffakiyetle şan ve şerefle devam edecektir* şeklinde nihayet vermiştir (*Cumhuriyet*, 13 İkinciteşrin 1938).³⁹ Ayrıca önemli Fransız simalarının yer aldığı bir heyet Ankara’nın Ulus meydanındaki Atatürk Anıtı’na giderek büyük bir çelenk bırakmış, elçilik erkânı da bu merasime iştirak etmiştir. Fransızların bu dostluk mesajı ve içten jesti ülke genelinde sempatiyle karşılanmıştır (*Tan*, 13 İkinciteşrin 1938).⁴⁰ Fransız gazetelerinde de Atatürk’ün ölümü önemli bir yer tutmuş, neşredilen haberlerde Atatürk’ün bilhassa laik ve barışçıl bir lider olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Atatürk’ün yaptığı inkılaplara değinilerek, icraatlarından ötürü *Türklerin Babası* unvanını aldığı dile getirilmiştir (Toksoy, 2006: 150). Fransız *Paris Soir* gazetesinde, *Atatürk’ün kahramanlığı ve dehası Türkiye’nin istikbalini yaratmış ve kalkınmasını sağlamıştır* ifadeleri kullanılmıştır (*Tan*, 11 İkinciteşrin 1938).⁴¹

Finlandiya’da, *Svenks Pressen* gazetesi başmakalesinde, *Bütün diktatörler arasında Atatürk memlekette vücuda getirdiği inkılâp eserlerinin büyüklüğü bakımından çok mühim bir mevki işgal etmektedir* derken, *Hufvud Stadblad* gazetesi *Atatürk fevkalade bir devlet adamı, harp sonrası dünya tarihinin en mühim simalarından idi. Atatürk olmasaydı yeni Türkiye mevcut olamazdı* ifadelerine yer vermiştir. *Helsingin Sonamet* gazetesi ise, *Atatürk zamanımızın en büyük devlet adamları arasında çok büyük bir mevkie malikdir. Askeri meziyetleri ve memleketinin inkılâbı içindeki muazzam mesaisi çok büyüktür* sözleriyle Atatürk’ün kuvvet, kudret ve dehasına dikkat çekmiştir (*Cumhuriyet*, 16 İkinciteşrin 1938).⁴²

İspanya’da Atatürk’ün ölümüyle ilgili olarak verilen ilk haberde *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Öldü* ifadeleri kullanılmıştır. Aynı haberin devamında Atatürk’ün biyografisine yer verilmiştir. 11 Kasım’da neşredilen bir diğer haberde ise *demir bir yumrukle modern Türkiye’yi kuran 58*

³⁶ *Cumhuriyet*, ‘Dünya Basınından Taziyeler’, (1938, 13 İkinciteşrin).

³⁷ *Cumhuriyet*, ‘Dünya Basınından Taziyeler’, (1938, 13 İkinciteşrin).

³⁸ *Cumhuriyet*, ‘Dünya Basınından Taziyeler’, (1938, 16 İkinciteşrin); *Akşam*, ‘Zamanımızdaki Devlet Adamlarının En Büyüğü Atatürk’, (1938, 16 Teşrinisani).

³⁹ *Cumhuriyet*, ‘Dünya Basınından Taziyeler’, (1938, 13 İkinciteşrin).

⁴⁰ *Tan*, ‘Fransız ve Alman Kolonilerinin Teessürleri’, (1938, 13 İkinciteşrin).

⁴¹ *Tan*, ‘Atatürk’ün Ölümü Sulh Davası İçin Çok Elimdir’, (1938, 11 İkinciteşrin); Fransız basınının Atatürk’ün ölümüyle ilgili neşrettiği haberler hakkında detaylı bilgi için bkz. Şimşir, 1989: 112-142.

⁴² *Cumhuriyet*, ‘Dünya Basınından Taziyeler’, (1938, 16 İkinciteşrin).

yaşındaki Mustafa Kemal öldü ifadeleriyle Atatürk’ün inkılâpçı özelliği vurgulanmıştır (Tüylü Turan, 2019: 183-184; Erinc, 2003: 245).

Atatürk’ün cenaze merasimine de bizzat iştirak eden eski İtalya Ankara Büyükelçisi Baron Alloizi, *Ankara’da sefir bulunduğum zamandan beri Atatürk’ü çok yakından tanıdım, O pek büyük bir insandı, ölümü karşısındaki üzüntüm çok derin ve büyüktür* sözleriyle teessürünü dile getirmiştir.⁴³ İtalya’da yayınlanan *Tribuna* gazetesi, *İtalyanlar Türk milletinin teessürüne iştirak eder. Atatürk’ün ölümüyle yakın şarkın tekâmülüne birinci derecede amil olan son derece kuvvetli ir şahsiyet zayi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin bu matemli gününde İtalyan milleti dost memlekete en derin muhabbetlerini gönderir* ifadelerini kullanmıştır (Tan, 16 İkinciteşrin 1938).⁴⁴

Alman Elçisi Von Keller, Başvekil ve Hariciye Vekili’ne hitaben söylediği samimi taziye sözleriyle, Türk hükümetinin ve Türk milletinin Büyük Şefinin ölümü karşısında duyduğu muazzam matemi açıkça dile getirmiştir (*Cumhuriyet*, 13 İkinciteşrin 1938).⁴⁵ Almanya’da Atatürk’ün ölüm haberi büyük başlıklarla halka duyurulmuştur. Alman basını Atatürk’ün hayatı ve icraatları üzerine bilgiler vermiş, Türklerin ve Almanların Ata’nın ölümüne karşı duydukları üzüntüyü dile getirmiştir. Hemen hemen Alman gazetelerinin tümünde yer alan Führer’in taziye mesajı ise şu şekildedir: *TBMM’ye ve Türk halkına, Türkiye Cumhuriyeti’nin Başkani Atatürk’ün ölümü üzerine en derin üzüntülerimi bildiriyorum. Büyük bir asker, dahi, devlet adamı ve tarihi bir şahsiyet kayboldu. Yeni Türkiye cumhuriyeti ile nesilden nesile devam edecek büyük bir anıt oluşturdurdu* (Çalık, 2002: 885).

Atatürk’ün ölüm haberi Çin’de de heyecan yaratmış, Çin gazeteleri Atatürk’ün hayatı ve başarıları hakkında övgülerde bulunmuştur (Erinc, 2003: 266). Benzer şekilde Atatürk’ün ölümü Amerika’yı da derinden etkilemiş, gazetelerde Atatürk bütün yönleri ile uzun uzun ele alınmış, çok yönlü kişiliği, liderliği, hoşgörüsü büyük bir hayranlıkla anlatılmıştır (Toksoy, 2006: 163).

4. Atatürk’ün Ölümünün Türk Halkı Üzerindeki Tesirleri

4.1. Çocuklar ve Gençler Üzerindeki Etkileri

1938 yazından itibaren Atatürk’ün hastalığı halk arasında da duyulmuş ve Türk halkı üzerinde derin teessür yaratmıştır. Halk kahvelerde, sokaklarda, evlerinde, toplantı yerlerinde Atatürk’ün sağlığı üzerine hasbihal ederek O’nu yakından takip etmiştir (Güleklî, 1960: 5). Cihana sığmayan bu büyük adamın yatağa esir düşüşü milletin ruhunu adeta ezmiştir. Aylardan beri bir bekleyiş içinde olan halka Ata’nın direnişi bir umut ışığı olmuştur. Ne var ki 10 Kasım sabahı tüm ümitler son bulmuş, Türk milleti babasını kaybetmiş, milletçe yetim kalmıştır (Tan, 11 İkinciteşrin 1938).⁴⁶

Atatürk’ün ölüm haberi halk arasında hızla yayılmıştır. Saat 11.00’a varmadan İstanbul bir anda matem havasına bütünmüş, yalnızca caddelerde değil sokaklarda dahi bayraklar yarıya kadar çekilmiştir. İlk ve ortaokulların kapıları kalabalık halk kitleleriyle yığılmış, çocuklar yarıya indirilen bayrakların önünde toplanmıştır. Gazetelerin çıkardığı ikinci nüshalar halk tarafından yağma edilircesine kapışılmış, belki ömründe hiç gazete okumayan kişiler bile gözyaşları içinde Büyük Şefin ölümünü bildiren resmi raporları incelemiştir. Sinema, tiyatro ve diğer büyük eğlence yerleri mateme hürmeten kapılarını kapatmışlar, afişlerini indirmişler, resimlerini kaldırmıştır. Halk arasında gülümseyen tek bir çehreye bile tesadüf edilmemiş, bilhassa gençlerin son derece üzgün olduğu gözlemlenmiştir. İlk mekteplerin dağılma saatinde her gün gülüşerek, şakalaşarak evlerine dönen çocuklar neşelerini kaybetmiş, mektep kapılarında baş başa verip ağlaşan yavruları görenlerde kendilerini tutamayıp gözyaşlarına hâkim olamamıştır (*Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1938).⁴⁷ O tarihte

⁴³ *Akşam*, ‘Çankaya’daki Güneş’, (1938, 20 Teşrinisanı).

⁴⁴ *Tan*, ‘Ulu Şefimize Dünyanın Hayranlığı’, (1938, 16 İkinciteşrin).

⁴⁵ *Cumhuriyet*, ‘Dünya Basınından Taziyeler’, (1938, 13 İkinciteşrin).

⁴⁶ *Tan*, ‘Babamızı Kaybettik’, (1938, 11 İkinciteşrin).

⁴⁷ *Cumhuriyet*, ‘Atatürk’ün Son Günleri, İstanbul Felaketi Nasıl Öğrendi’, (1938, 11 İkinciteşrin).

İstanbul Kabataş Lisesinde öğrenci olan Prof. Dr. Nezih Eldem, ders sırasında vapurların bayraklarının yarıya kadar indirildiğini fark ettiklerini ve bunun üzerine tüm sınıfın yerlere yatarak, dövünerek hüngür hüngür ağlamaya başladığını ifade etmiştir (Boran, 2011: 491). Seyyar satıcılar bile bu büyük ve millî matem karşısında seslerini kırmıştır. Memleketin bu durumuna bütün ecnebi sefarethaneler, konsoloshaneler ve ecnebi tabiiyetinde bulunan müesseseler de bayraklarını yarıya kadar indirerek iştirak etmişlerdir (*Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1938).⁴⁸

Tan gazetesinde 11 Kasım 1938’de yayınlanan bir haber çocukların Atatürk’ün ölümüne verdiği tepkiyi yansıtmaları bakımından kayda değerdir. Buna göre, 9-11 yaş aralığında gazete satan iki çocuk Beşiktaş’tan Dolmabahçe’ye doğru ilerleyen tramvayda kazandıkları kuruşları sayarken bir yandan da bu kadar çok gazete satılmasına neden olan olayı öğrenme merakı içerisinde birbirlerine sorular sormaktadır. *Neden bu kadar çok satıldı dersin, içinde neler yazılıydı acaba* şeklindeki sorulara cevap arayan bu çocuklara tramvaydan bir ses yükselmiştir. *Çocuklar Atatürk öldü*. İkisinin de o anda ellerinde tuttuğu çil çil kuruşlar, onluklar, yirmilikler, bronz ve nikel paralar yere serilivermiş, gözleri yaş içinde, yaptıklarından bir suç işlemiş gibi utanarak, *Amca, bilseydik satar mıydık o gazeteleri biz* demişlerdir (*Tan*, 11 İkinciteşrin 1938).⁴⁹

Atatürk’ün manevi evlatlarından Ülkü’ye küçük yaşlarda olduğu için Ata’nın ölümü haber verilmemiştir. Günlerdir Atatürk’ü görmeyen Ülkü, *Atatürkçüğüme götürün beni, ben O’nun istediği gibi yazma öğrendim artık beni O’na götürün* diyerek sürekli ağlamıştır (*Tan*, 27 İkinciteşrin 1938).⁵⁰ Tıpkı Ülkü gibi bütün Türk çocukları onlara ulusal bağımsızlık bilinci kazandırmak isteyen ve millî bir eğitim seferberliği başlatan Başöğretmeni için feryat etmiştir. Büyük acılarıyla minik ağızlardan dökülen mısralar kalplerde derin tesirler uyandırmıştır:

10 Kasımlar ne götürebildi ki..
Mustafa Kemal’imiz diyoruz yine,
Ülkümüz, neşemiz, sevdiğimiz..
Ana, baba, kardeş,
Bayrak bildiğimiz.. (Angı, 1976: 5).

Atatürk’ün ölümü karşısında duyulan hüznün günlük hayatın her noktasında hissedilmiştir. Bilhassa üniversiteli gençler bu ıstırapı derinden yaşamış, birçok öğrenci derslere katılmamış, profesörler de ders yapamamışlardır. Benzer şekilde birçok mektepte muallimler ve talebeler derse devam edememiştir. Üniversitede muhtelif fakülteler talebesinden oluşan bir iki komisyon kurulmuş, Atatürk’ün cenaze merasimine gençliğin ne şekilde iştirak edeceği meselesi üzerinde görüşülmüştür. Komisyonlar bu görüşmeler neticesinde dört maddelik bir liste hazırlamışlardır. Verilen kararlar arasında Ebedi Şef’in ölmez hatırasını ilelebet muhafaza için üniversite gençliğinin arzularına tercüman olarak tespit edilen temenniler de yer almıştır. Bu dört maddelik liste şu şekildedir:

- 1-İstanbul Üniversitesi’nin adının Atatürk Üniversitesi olarak değiştirilmesi,
- 2-Üniversite meydanına büyük bir Atatürk heykelinin dikilmesi,
- 3-Atatürk’ün Ankara’da yapılacak olan büyük cenaze töreninde bulunmak üzere üniversite gençliğinden 5000 kişilik bir heyetin Ankara’ya gönderilmesinin temini. (Bu hususta Nafia Vekâleti’nden Üniversite Talebesi’ne mahsus olmak üzere tren kaldırılması istenmiştir.)
- 4-Atatürk’ün cenaze merasimine iştirak edecek olan üniversite gençlerinin göğüslerinde birer Atatürk rozetinin bulunması.(Rozetin üstünde Atatürk resmi, altında da doğum ve ölüm tarihleri bulunacaktır.)

⁴⁸ *Cumhuriyet*, ‘Atatürk’ün Son Günleri, İstanbul Felaketi Nasıl Öğrendi’, (1938, 11 İkinciteşrin).

⁴⁹ *Tan*, ‘Gençlik Hem Ağır Bir Matem İçinde, Hem de Kavi Bir İmanla Dolu’, (1938, 11 İkinciteşrin).

⁵⁰ *Tan*, ‘Atatürk’ün İki Yetimi’, (1938, 27 İkinciteşrin).

Dâhiliye Vekâleti üniversite gençlerine yolladığı bir telgrafla İstanbul’da Atatürk’ün cenazesini ziyaret etmek üzere kendilerine bir gün verileceğini bildirmiştir (*Tan*, 12 İkinciteşrin 1938).⁵¹ Gençliğin Ata’nın arkasından döktüğü dinmeyen gözyaşları O’nun kurduğu Cumhuriyet’in ve inkılâplarının memlekette ne derin kökler salmış olduğunun en samimi delili olmuştur (*Tan*, 13 İkinciteşrin 1938).⁵² Acısıyla, içindeki ateşle adeta bir yanardağ haline gelen gençlik, Ata’nın ölümünden üç gün sonra Taksim’deki Hürriyet Meydanı’nda Atatürk Abidesi önünde toplanarak, O’nun bıraktığı mirasa, Cumhuriyetine, inkılâplarına, O’nun kuvvetli ve kudretli rejimine daima sadık kalacağına, toprağına kanını, istikbaline canını vereceklerine şeref, namus ve Türklük namına söz verip ant içmiştir. Yaşadığı müddet zarfında en fazla gençliğe önem veren, gençliği yetiştirmek, onu yarattığı eserlere layık seviyeye getirmek için uğraşan, bütün eserlerini gençliğe emanet eden Atatürk (*Cumhuriyet*, 13 İkinciteşrin 1938)⁵³, o gençliğin gözlerinden akan sevgi seliyle, dilinden dökülen teveccühlerle uğurlanmıştır.

11 Kasım’da üniversitenin konferans salonunda toplanan gençler kendilerini Ata’larının hatırasına bir dakika sessizliğe çağıran arkadaşlarının davetine güçlkle icabet etmiş, yüreklerinden kopan feryatları dindirememiştir. Söz alarak kürsüye çıkan bir genç hıçkırımlarla, *Boğuluyorum.. Ölen Atatürk bizim idealimiz olan Atatürk değildir. O ölemez. Ve o Atatürk, her zaman emanetleriyle birlikte, her Türk gencinin kalbinde yaşayacaktır* sözleriyle Ata’ya bağlılıklarını vurgulamıştır. O günlerde yüzlerce gencin, bestesiz güftesiz bir ızdırap marşı okur gibi hıçkırısı karşısında ürpermek elde değildir (*Tan*, 11 İkinciteşrin 1938).⁵⁴ Tan gazetesinden Naci Sadullah, *Mustafa Kemal’in yenmeye tenezzül etmediği ölüm, Kemalizme ebediyen mağlup olmuştur ve olacaktır* diyerek Atatürk’ün bu fıkri ölümsüzlüğüne vurgu yapmıştır (*Tan*, 11 İkinciteşrin 1938).⁵⁵

İzmit’i Ata’nın ölüm haberi alındığından itibaren derin bir yas ve matem havası kaplamış, bilhassa mekteplerdeki çocuklar arasında doktor müdahalesi gerektirecek kadar derin bir acı yaşanmıştır. Benzer şekilde Kırşehir halkı da bu acı haberi büyük bir ıstırapla karşılamış gençlik Büyük Şef’in emanetini koruyacaklarına söz vermiştir (Akşam, 17 Teşrinisani 1938).⁵⁶ Kars’ta, belediye hoparlörü altında çantası elinde mektep çocuklarından aksakallılara kadar bütün halk saatlerce kan ağlayarak beklemişler, Büyük Millet Meclisi’nin celsesini takip etmişlerdir. Abdülhalik Renda’nın nutku üzerine sokakları dolduran bütün yurttaşlar beş dakika sükûn ile acı hıçkırımlarla büyük hatırayı takdis etmişlerdir (*Cumhuriyet*, 15 İkinciteşrin 1938).⁵⁷ Atatürk’ün ölüm haberi yalnızca yurtiçinde değil ülke dışında yer alan Türk öğrencileri de yasa boğmuştur. Cenevre’de bulunan Türk öğrenciler tarafında neşredilen bir beyannamede şu ifadeler yer almıştır:⁵⁸ *Biz Türk gençleri Atatürk’ün şahsında Cumhuriyetin yaratıcısını ve milletin sadık bir hadimini kaybetmekteyiz. Bu tamir kabul etmez ziyân heyecanı ile mütebassis olarak hatırası ilelebet kalbimizde yaşayacak kurtarıcımızın bize emanet ettiği eseri muhafaza etmeyi taahhüt ederiz* (*Tan*, 13 İkinciteşrin 1938).

4.2. Yetişkin Halk Üzerindeki Etkileri

Uzun zamandır Atatürk’ün hastalık haberlerini yakından takip eden halk, 10 Kasım günü Dolmabahçe Sarayı’nın üzerindeki bayrağının indirilmesiyle acı gerçeği anlamıştır. İstanbul’a kara haber hızla yayılmış, Gümüşsuyu sırtlarında toplanan binlerce insan yaşlısı, genci, kadını, erkeği hıçkırımlar içinde saraya akın etmeye başlamıştır (Ulus, 2008: 237). Ata’nın ölüm haberi halkı derinden etkilemiş, tüm Türkiye şoka girmiştir. O günlerde çekilen tüm film kayıtlarında ve

⁵¹ *Tan*, ‘Atatürk’ün Cenaze Merasiminde Bulunmak Üzere 5000 Üniversiteli Ankara’ya Gidecek’, (1938, 12 İkinciteşrin).

⁵² *Tan*, ‘Gençliğin Teessürü’, (1938, 13 İkinciteşrin).

⁵³ *Cumhuriyet*, ‘Gençliğin Muazzam Mitingi’, (1938, 13 İkinciteşrin).

⁵⁴ *Tan*, ‘Gençlik Hem Ağır Bir Matem İçinde, Hem de Kavi Bir İmanla Dolu’, (1938, 11 İkinciteşrin).

⁵⁵ *Tan*, ‘Ölümü O da Yenemedi’, (1938, 11 İkinciteşrin).

⁵⁶ *Akşam*, ‘İzmitlilerin Teessürü, Kırşehir Gençleri de Ant İçtiler’, (1938, 17 Teşrinisani).

⁵⁷ *Cumhuriyet*, ‘Matemimiz ve Ecnebi Devlet Mümesilleri’, (1938, 15 İkinciteşrin).

⁵⁸ *Tan*, ‘Cenevre’deki Türk Talebesi’, (1938, 13 İkinciteşrin).

fotoğraflarda insanların donmuş, ifadesiz çehreleri, sabit bakışları ve hıçkırarak ağlayışları çektikleri sonsuz ıstırapı açıkça yansıtmaktadır (Volkan ve Itzkowitz, 2013: 441-442). Halk 16 Mart 1920’den yani İstanbul’un işgalinden beri hiçbir acıyı bu kadar bir ve beraber yaşamadıklarını dile getirmiştir. Düşmanın işgaline karşı direnen, halkı etrafında birleştiren ve örgütleyen Büyük Önder’in ölümüyle oldukça sarsılan halk *büyük milletlerin sevinçleri gibi ızdırapları da derin olur* sözleriyle teessürlerini ifade etmiştir (*Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1938).⁵⁹ Atatürk’ün artık aralarında olmadığını farkında olan halk O hala kendileriyle berabermiş gibi yaşamaya devam etmiş ve Atatürk’ten, O’nun bıraktığı manevi mirastan kendilerini ayırtmamıştır (Volkan ve Itzkowitz, 2013: 446). *Bu cevhere Türkiye’nin başı, kalbi, ruhu ne dersiniz deyin, fakat unutmayınız ki o mezarın içinde değildir, O canlı bir vatan bülasasıdır ve mezar onun içindedir* (*Cumhuriyet*, 21 İkinciteşrin 1938)⁶⁰, *Fani olan Atatürk’ü kaybettik, fakat ebedi olan, manevi olan Atatürk yaşıyor ve daima yaşayacaktır* (Erinç, 2003: 114) sözleri halkın O’nu ölümsüzleştirdiğinin en somut ifadesidir.

Dolmabahçe Sarayı bu süreçte halkın yoğun ziyaretlerine maruz kalmıştır. Çocuklarını ellerinden tutmuş anneler, bastonuna tutunarak son bir hürmet vazifesi görmeye gelmiş yaşlılar, henüz işinden yeni çıkmış yorgun işçiler, gençler, ihtiyarlar her cinsten halk yığını saraya akın etmiştir (*Tan*, 17 İkinciteşrin 1938).⁶¹ Ata’yı Dolmabahçe’de son bir kez ziyaret etme fırsatı yakalayan halk gözyaşlarını tutamamıştır. Ziyaret esnasında dört ihtiyar kadın elele vermiş, içlerinden birisi *Atam sen nasıl öldün* diyerek feryat etmeye başlamış ve aniden yere düşerek bayılmıştır. Polislerin müdahalesiyle kaldırılan bu gibi yüzlerce kadın yaşlı gözlerle acılarını bağırarak basmıştır. Köylüler ayaklarında çarık, dizlerinde potur, ellerinde kasketleriyle Ata’yı selamlamış, sonsuz hürmetlerini saf bakışları ve masum tavırlarıyla göstermişlerdir. Gece işlerine nihayet veren elbiseleri yağ içindeki işçiler Büyük Önder’e son defa veda etmiştir (*Akşam*, 17 Teşrinisani 1938).⁶² Bilhassa kadınların Atatürk için çok fazla gözyaşı döktüğü dikkat çekmiştir. Köylü kadınlar Atatürk’ün resmini taşıyan gazeteleri bağırarak basıp *Atatürk ölür mü* diyerek inlemişlerdir (Erinç, 2003: 142). Zekeriya Sertel de Atatürk’e en candan ağlayanların *Atatürk’ün Kızları* olduğunu ifade etmiştir. Sertel, Atatürk’ten önce kadınların, kızların saltanata bağlı bir köle iken Atatürk’ün medeni kanunları sayesinde bu zulüm zincirlerinin çözüldüğünü vurgulamıştır (*Tan*, 19 İkinciteşrin 1938).⁶³

İstanbul’dakine benzer şekilde Ankara’da yapılan törende de halk gözyaşlarına hâkim olamamıştır. Tabutun önüne gelen her kadın, her genç ya da yaşlı gözyaşlarına boğulmuş, bu arada bayılanlar sıhhat arabasıyla kaldırılmıştır. Akşama doğru başlayan yağmur seli halkı durdurmaya yetmemiş, en küçüğünden en büyüğüne tüm Ankara, bu büyük evladına karşı duyduğu içten acıyı O’nun tabutu önündeki vakarıyla göstermiştir (*Tan*, 21 İkinciteşrin 1938).⁶⁴ Şevket Süreyya Aydemir;

Hangi faninin ardından Atatürk’e olduğu kadar ağlanmıştır? Bu soruyu sükûnetle, gerçeklere bağlı kalarak ve heyecana pay ayırmadan verebilmek için çok düşünmüşümdür. Kahramanlar, ulular, din adamları, iyi kalpli büyük insanlar, tarih içinde hayalen kafamda günler içinde geçip durdular. İsa gibi varlığı şüpheli olanları bir tarafa ayırdım. Sonra gelmiş, geçmiş, yaşamış, sevilmiş, bağlanmış, inanılmış nice uluları, önderleri ve bunların arkasından dökülen gözyaşlarını düşündüm. Şu kanaate vardım ki kavminin, milletin kendisine bu kadar gönül bağladığı ve ölümüne bu kadar içten ağladığı bir halk kahramanı tarih içinde yoktur.

⁵⁹ *Cumhuriyet*, ‘Onu Kaybetmiş Olmanın ızdırabı’, (1938, 11 İkinciteşrin).

⁶⁰ *Cumhuriyet*, ‘Atatürk ve Ankara’, (1938, 21 İkinciteşrin).

⁶¹ *Tan*, ‘Bu Toprakta Hangi Şehinşahın, Hangi Cihangirin Önünden Bütün Bir Millet Böyle İçten Bir Matemle Geçmiştir?’, (1938, 17 İkinciteşrin).

⁶² *Akşam*, ‘Atam Sen Nasıl Öldün, Köylüler, İnsan Seli, Merasimin Sonu’, (1938, 17 Teşrinisani).

⁶³ *Tan*, ‘Atatürk’ün Kızları’, (1938, 19 İkinciteşrin).

⁶⁴ *Tan*, ‘Dün Bütün Ankara Aziz Şefin Önünde Ağladı’, (1938, 21 İkinciteşrin).

sözleriyle halkın acısını dile getirmeye çalışmıştır (Aydemir, 1999: 530). Atatürk Türklerin ulusal kahramanı olduğundan O’nun rejimini beğenmeyenler dahi Atatürk’ün ülke topraklarından yabancı işgalcileri kovan bir *Halaskar Gazî* olduğunu kabul etmiştir. İngiltere Büyükelçisi Loraine, *O’nun için gerçekten yas tutuluyor. Cenaze töreninde sıradan insanların samimi üzüntüsü kolayca anlaşılıyordu* diyerek milletin bu acı olay karşısındaki tutumunu dile getirmiştir (Mango, 2004: 601).

İzmir’de, haberi radyolardan duyan halk derin bir üzüntüye gark eylemiş, bütün resmi binalarla parti, halkevi ve limanda bulunan vapurlar bayraklarını yarıya kadar indirmişlerdir. Şehirdeki konsoloslarla memurlar, Parti Başkanı Fazlı Güleç’i ziyaret ederek taziyelerde bulunmuşlardır. Edirne’de, aynı şekilde bayraklar yarıya indirilmiş, dört beş yaşındaki yavrulardan yetmişlik ihtiyarlara kadar bütün halk büyük kurtarıcı Yüce Başbuğ’un millet ve memleketi saadete kavuşturan yolu üzerinden ayrılmayacağını Türk milletine yakışır bir sükûn ve saadete tekrarlamıştır. Samsun’da, büyük acıyı radyo neşriyatından öğrenen halk derin matem içine girmiş, Büyük Atatürk Anıtı’nın önünde toplanan halkın gözyaşları dinmemiştir. Atatürk’ün bütün gönülleri saran aziz hatırasına derin bir tazim nişanesi olarak mağazalar, dükkânlar kapatılmış, Ata’ya gönülden bağlılık gösterilmiştir. Zonguldak’ta, O’nu kaybetmenin hüznü ve teessürü içinde olan halk dükkânlarını ve işini terk edip, radyo başından ayrılmayarak O’nun büyük varlığına hürmet ve milletin elemine iştirak etmiştir (*Cumhuriyet*, 12 İkinciteşrin 1938).⁶⁵ Afyon’da, halk arasında Atatürk’ün ilk kurtardığı ve kat’i zaferi hazırladığı şehir olan Afyon’a defnedilmesi arzu edilmiştir. Herkesin çehresinde Atatürk’ün ölümünden mütevellit hüznün ve İsmet İnönü’ye bağlılık hisleri okunmuştur. Maraş’ta ise, halk derin bir acı içinde olup bütün şehirde bayraklar yarıya inmiş, vilayet gazetesi Atatürk’ün hatıralarıyla dolu olarak yayınlanmıştır (*Cumhuriyet*, 15 İkinciteşrin 1938).⁶⁶ Denizli ve çevresinde de halk derin bir matem havasına bürünmüş, Atatürk’ün ölümü *bir ulu ağacın devrildiği acı haber* şeklinde yorumlanmıştır (Kodal, 1999: 20).

Atatürk’ün ölümünden yalnızca 13 gün sonra ülke bir bayram gününe girmiştir. Halk Atatürksüz bu ilk bayramı *Yaslı ve Kara Bayram* olarak nitelendirmiştir. Yalnızca takvim yaprağında kalan bu bayramda halk milli kederiyle birbirlerini tebrike değil ancak teselliye gideceklerini dile getirmiştir (*Cumhuriyet*, 23 İkinciteşrin 1938).⁶⁷ Atatürk’ün ölümü ile büyük bir matem içine giren millet, bir süre sonra bu acı hakikati kabul etmeye başlamıştır. Bilhassa Türk gençliği O’nun prensipleriyle, gösterdiği yolda yürüyerek, istiklal ve inkılâp için daha büyük bir güçle savaşmayı görev addetmiştir (Erinç, 2003: 125). Memleket ve milleti Ata’nın manevi varlığı sarmış, halk her tarafta, her müessese de O’nu ve eserlerini görerek teselli bulmuştur (*Cumhuriyet*, 11 İkinciteşrin 1938).⁶⁸ Nitekim ordularını Hindistan’a kadar götüren Büyük İskender 32 yaşında öldüğünde arkasında bir hiç bırakmıştır. Avrupa’yı kasırğa gibi alt üst eden ve Moskova’ya kadar uzanan Napolyon arkasında yıkık dökük bir dünya, kinle dolu Fransa’yı bırakmıştır. Hâlbuki Atatürk idealini hayattayken gerçekleştiren nadir devlet adamlarından ve ender dehalardan biridir. O eşsiz eserini tamamlamış ve onu Türk halkına ebedi miras olarak bırakmıştır. Genç ve zinde bir Cumhuriyet miras alan Türk genci, bu büyük mirasın muhafazasını gururla üstlenmiştir.⁶⁹ Tüm gençlik ve halk Sivas’ta, Ankara’da, İzmir’de, İstanbul’daki Atatürk ne ise bizim için ahretteki Atatürk de O’dur diyerek bu büyük evladını göğsünün en derinine gömmüştür (Erinç, 2003: 126). Görüldüğü gibi Atatürk’ün cansız bedeni dahi halka güç, kudret vermiş, gençlik yine O’nun fikirlerinden, O’nun eserlerinden feyz alarak matemini kontrol etmiştir.

Atatürk’ün ölümünün hemen ardından İsmet İnönü TBMM’de 348 mebusun tam ittifakı ile Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Meclisin ilk toplantısında verdiği nutukta Atatürk’ü yâd ettikten

⁶⁵ *Cumhuriyet*, ‘Şehir Taziyeleri’, (1938, 12 İkinciteşrin).

⁶⁶ *Cumhuriyet*, ‘Matemimiz ve Enebi Devlet Mümessilleri’, (1938, 15 İkinciteşrin).

⁶⁷ *Cumhuriyet*, ‘Yaslı ve Kara Bayramı Karşılarken’, (1938, 23 İkinciteşrin).

⁶⁸ *Cumhuriyet*, ‘Büyük Milli Matemimiz’, (1938, 11 İkinciteşrin).

⁶⁹ *Tan*, ‘Babamızı Kaybettik’, (1938, 11 İkinciteşrin).

sonra *Arkadaşlar, Türk milletinin en feyizli başkanı Büyük Millet Meclisi’dir. Geçmişte büyük zorlukları yenmiş olan TBMM gelecekte de büyük saadetlerin zafer ve muvaffakiyetlerin başlıca kaynağı olacaktır* sözleriyle halka moral vermiştir (*Tan*, 12 İkinciteşrin 1938).⁷⁰ İlerleyen günlerde Cumhurbaşkanı İnönü bir beyanname ile Ankara’dan halka seslenmiş, Atatürk’e karşı minnet ve şükranını dile getirmiştir. *Eşsiz kahraman Atatürk, vatan sana minnettardır, emin ol aziz batıran sönmez meşale olarak ruhlarımızı daima uyanık ve ateşli tutacaktır. Senin yattığın yer, Türk milletinin aşk ve iftiharla dolu olan kahraman ve vefalı göğsüdür* şeklinde duygularını ifade etmiştir (*Cumhuriyet*, 22 İkinciteşrin 1938).⁷¹

Halkın bundan sonra ne yapacağız tarzında bir bocalama devresine girdiğini söylemek doğru değildir. Elbette ki Atatürk’ün ölümü halk arasında derin bir üzüntü ve şaşkınlık yaratmışsa da, halkın elinde bütün planları hazırlanmış, bütün prensipleri net bir şekilde ortaya koyulmuş bir Cumhuriyet vardır. Halk bir tereddüt, tercih, tenkit ya da tashih devresinde değil bir inşa devresinde olduğunun ve artık eskisinden daha çok savsaklanmadan, mızımızlanmadan çalışmak gerektiğinin farkındadır. Büyük mimar temeli atmış ve işaret parmağını dimdik tutarak halka çıkabileceği yüksekliği yani gökyüzünü göstermiştir. Halkın içini rahatlatan bir diğer olgu ise, Atatürk’ün yerini İsmet İnönü’nün almış olmasıdır. Halkın İnönü’ye güveni tamdır, *ülkenin neye ihtiyacı olduğunu O bizden daha iyi biliyor* sözleriyle İnönü’ye tam destek vermişlerdir (*Cumhuriyet*, 26 İkinciteşrin 1938; Erinç, 2003: 165).⁷² Atatürk de sağlığında İnönü’nün memleket idaresindeki tecrübesinden sık sık bahsetmiştir. Hatta bir akşam İnönü’nün de hazır bulunduğu bir toplantı esnasında *Eğer biz bir nebze istirahat imkânı bulabiliyorsak bu mülahazanın İsmet İnönü’nün iş başında bulunduğuna emin olmamızdır* demiştir (*Cumhuriyet*, 5 Birincikanun 1938).⁷³ Dolayısıyla İsmet İnönü’nün Atatürk’ten sonra devletin başına geçmesi halk nazarında bir talih, şans olarak görülmüştür. İsmet İnönü’nün reisliği ile ülke dâhiline huzur ve emniyet havası gelmiş, halk yeni şef ile adeta bir teselli kaynağı bulmuştur. Benzer şekilde İnönü’nün seçimi yurt dışında da Cumhuriyet rejiminin kudretli eller altında sarsılmadan, sendelenmeden yürüyeceği kanaatini uyandırmıştır. Dünya matbuatı bir taraftan Atatürk’e ait teessür yazıları yayınlarken, bir taraftan da yeni şef için övgü dolu yazılar neşretmiştir (*Tan*, 14 İkinciteşrin 1938; *Cumhuriyet*, 16 İkinciteşrin 1938).⁷⁴

Cumhuriyet Halk Partisi 26 Aralık 1938 tarihindeki olağanüstü toplantısında Atatürk’e *Ebedi Şef* unvanını vermiştir. Aynı toplantıda yaşamı boyunca partinin başkanı olarak kalacağı ilan edilen İnönü’ye de *Milli Şef* unvanı verilmiştir (Mango, 2004: 603). Atatürk öldükten sonra halk bir rejim bunalımına girmemiştir. Saltanat sistemi Atatürk’ün varlığında unutulmuş, Cumhuriyet yönetimi iyice benimsenmiştir. Bu yüzden Atatürk’ün ölümünün ardından yeni devlet başkanını seçmek de çok zor olmamıştır (Aydemir, 1999: 532).

İlk günlerdeki isyankâr ve acı günler bir süre sonra yerini acı bir kabullenişe bırakmıştır. Bu aşamada halk Atatürk’e karşı minnettarlığını sergilemek istemiştir. Gerek şiirler yazarak, gerek sinemalarda O’nun hayatından kesitler sunarak Atatürk’ün hatırasını her daim canlı tutmak istemiştir. Bu yıllarda gazetelerde halka ayrılan sayfalarda Atatürk’e yazılan sevgi ve minnet dolu şiirlere sık sık rastlanılmaktadır.⁷⁵ Ayrıca Ata’nın ölümü Dolmabahçe Sarayı’ndan başlanarak aşama aşama kaydedilerek Ankara’ya kadar oluşan süreç ve Ankara’daki merasim de dâhil olmak üzere dönemin en meşhur yönetmenleri tarafından sinemaya çekilmiştir. Söz konusu filmde Atatürk’ün

⁷⁰ *Tan*, ‘İsmet İnönü’nün Nutku’, (1938, 12 İkinciteşrin).

⁷¹ *Cumhuriyet*, ‘İnönü’nün Beyanname’si’, (1938, 22 İkinciteşrin).

⁷² *Cumhuriyet*, ‘Bundan Sonra’, (1938, 26 İkinciteşrin).

⁷³ *Cumhuriyet*, ‘Atatürk’e Ait Menkıbeler’, (1938, 5 Birincikanun).

⁷⁴ *Tan*, ‘Türkiye’nin Büyük Talii’, (1938, 14 İkinciteşrin); *Cumhuriyet*, ‘Atatürk’ün Vefatı ve Dünya Matbuatı’, (1938, 16 İkinciteşrin).

⁷⁵ Bkz. *Tan*, ‘Halkın Sayfası’, (1938, 16 İkinciteşrin); *Tan*, ‘En Büyük Türk’e’, (1938, 17 İkinciteşrin); *Tan*, ‘Atatürk’e’ (1938, 18 İkinciteşrin); *Tan*, ‘Milletin Yası’, (1938, 19 İkinciteşrin); *Tan*, ‘Atam’, (1938, 20 İkinciteşrin); *Tan*, ‘Halkın Sayfası’, (1938, 22 İkinciteşrin). Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerine yansıyan şiir ve mektup örnekleri için bkz. Güher, 2018:114-117.

İstiklal Harbi’nde verdiği mücadele ve TBMM’de irad buyurduğu nutuklar da yer almıştır (*Cumhuriyet*, 22 İkinciteşrin 1938; Tan, 23 Kasım 1938; Tan, 24 Kasım 1938).⁷⁶

Yakın hayatına ait hatıralar, bizzat kendisinin konuşmaları, yanlarında İsmet İnönü, Celal Bayar ve bütün generalleriyle beraber Ege manevralarındaki yüksek huzurları değerli ve samimi sözleri, azametli, vakur bakışlarıyla samimi, demokratik tavırlarını gösteren ve Büyük Millet Meclisi’nde Hatay müzakerelerini takip etmeleri gibi en son faal hayatına ait canlı hatıralar bir sinema filmi haline getirilmiştir. İstanbul halkının iştirakiyle Türk gençliğinin tertip ettiği mitingdeki acı ve teessür tezahüratı 23 Kasım 1938 itibarıyla Beyoğlu’nda Taksim ve Sümer sinemaları ile İstanbul’da Şehzadebaşı’nda Ferah, Gedikpaşa’da Azak, İzmir’de Tayyare sinemalarında gösterime girmiştir (*Tan*, 23 İkinciteşrin 1938).⁷⁷ Benzer şekilde Afyon’da da Halkevi sinemasında Atatürk’ün cenaze merasimi filmi gösterime girmiş, gece gündüz yayınlanmıştır. Ücretsiz olarak yayınlanan filme halkın ilgisi büyük olmuştur (*Cumhuriyet*, 5 Birincikanun 1938).⁷⁸ Ayrıca Atatürk’ün hayatının bütün safhalarını içeren fotoğraflardan oluşan bir albümün hazırlanmasına karar verilmiştir. Atatürk’ün 1906’dan 1938’e kadar 300’den fazla ve çoğu hiçbir yerde yayınlanmamış kıymetli fotoğraflarını içeren *Fotoğraflarla Atatürk* albümünün dünya tarihinde yer alacak bir eser olacağı düşünülmüştür (*Cumhuriyet*, 11 İkincikanun 1939).⁷⁹

Görüldüğü üzere Atatürk ulusal bir lider olarak kendi halkının gözünde ölümlüleştirilmiştir. Sağken geliştirilen bu tutum Atatürk’ün ölümünden sonra da devam etmiştir. Halk, Ata’nın anısını yaşatmak maksadıyla ölüm gününe ait bir pul çıkarılması, Dolmabahçe’de ziyaret edildiği yere bir hatıra taşı konulması gibi taleplerde bulunmuştur. Ankara Meclisi şehrin adını Atatürk şeklinde değiştirmek yönünde bir teklifte bulunmuş fakat *Atatürk bütün bir memlekettir, bütün ideoloji ve medeniyettir* sözleriyle halk bu teklife karşı çıkmıştır (*Akşam*, 17 Teşrinisani 1938).⁸⁰ Türk halkı, Ata’sını ölümsüzleştirmiş, resmi bir bayrak gibi kutsal ve saygın kılmıştır. Tüm ulusal günlerde, her yerde ve her zaman Atatürk büstü, fotoğrafı hazırdır. Adı caddelere, parklara, köprülere, ormanlara verilmiştir. Ölümünden yıllar sonra yapılan 1974 Kıbrıs askeri harekâtında dahi askerler Rumlardan kurtardıkları köylere bayrakla birlikte Atatürk’ün büstünü yerleştirmiştir. Atatürk zihinsel ve fiziksel olarak Türklerin ruhuna sirayet etmiş ve halk nazarında gerçekten ölümsüzleşmiştir (Volkan ve Itzkowitz, 2013: 445).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümü, Türk ve dünya kamuoyunda derin bir üzüntü yaratmıştır. 20. yüzyılın en büyük liderleri arasında yer alan Atatürk’ün ölümü yalnızca insanlık adına değil aynı zamanda tarih ve siyaset adına da büyük bir kayıp olarak nitelendirilmiştir. O dönemde Atatürk’ün kurmaya çalıştığı *Yurtta sulh dünyada sulh* ilkesi dünya ülkeleri nezdinde takdir ve saygıyla karşılanmış, bu saygınlığın bir yansıması olarak Atatürk’ün cenaze merasimi oldukça ilgi görmüştür. Türk ve dünya basın manşetlerinde bu durumu açıkça izlemek mümkündür.

Hükümet tarafından hazırlanan program gereğince İstanbul ve Ankara’da iki ayrı büyük merasim gerçekleştirilmiş fakat yurdun tüm noktalarındaki köy ve kasabalarda da matem törenleri düzenlenmiştir. Kadın, erkek, çocuk, genç, yaşlı tüm halk Atatürk için düzenlenen merasimlere iştirak etmiş, O’nu son yolculuğuna uğurlamayı adeta kutsal bir görev addetmişlerdir. Türk halkı

⁷⁶ *Cumhuriyet*, ‘Yirminci Asrın Güneşi Atatürk’ün Ufulü Üzerine’, (1938, 22 İkinciteşrin); *Tan*, ‘Önder ve Ebedi Şefimiz Atatürk’ün Ufulü Üzerine Dolmabahçe Sarayı’ndan Ankara’ya’, (1938, 23 Kasım); *Tan*, ‘Bu Hafta Sümer Sinemasında Ebedi Şefimiz ve Ulu Önderimiz’, (1938, 24 Kasım).

⁷⁷ *Tan*, ‘Ebedi Şef Büyük Atatürk’ün Filme Çekilmiş Son Sözleri’, (1938, 23 İkinciteşrin).

⁷⁸ *Cumhuriyet*, ‘Büyük Şef’in Cenaze Merasimi Filmi Afyon’da’, (1938, 5 Birincikanun).

⁷⁹ *Cumhuriyet*, ‘Fotoğraflarla Atatürk’, (1939, 11 İkincikanun).

⁸⁰ *Akşam*, ‘Dikkatler’, (1938, 17 Teşrinisani).

Atatürk’ün ölümüyle öylesine büyük bir matem içerisine girmiştir ki, birçok vatandaş İstanbul’un işgalinden 16 Mart 1920’den beri böyle bir ve bütün bir acı çekmediklerini dile getirmiştir. Atatürk’ü halkın gözünde büyük ve ulu bir lider yapan en önemli öge kuşkusuz ki O’nun kurucu lider oluşudur. Türk yurdunu düşman işgalinden kurtaran, ülkesine ve milletine ömrünü adayan bu büyük lidere karşı tüm ülke derin bir sevgi ve minnettarlık hisleriyle dolmuştur. O yalnızca milleti istiklaline kavuşturmamış, siyasi, ekonomik ve kültürel sahada gerçekleştirdiği atılımlarla Türk halkına bir kimlik ve duruş hediye etmiştir. Halk, Atatürk’ün Türk’ün kudretini temsil ettiğini düşündüğünden bu elim hadise, kalpleri şükran ve minnet duygusuyla dolu olan halk nezdinde büyük bir yas meydana getirmiştir.

Türk halkını bu noktada teselli eden en önemli varlıklardan birisi de Atatürk’ün Türk halkına bıraktığı siyasi, kültürel ve ideolojik miras olmuştur. Dönemin basın yayın organlarında halkın her kesimi bilhassa gençlik bu mirasa sahip çıkacağını vurgulamış, acı ve kederlerini yine Ata’larından aldığı güçle kontrol etmişlerdir. Halkın içini rahatlatan bir diğer olgu ise Cumhurbaşkanlığı’nı İsmet İnönü’nün devralması olmuştur. Atatürk ölmeden bir yıl evvel bizzat İsmet İnönü’nün başbakanlık görevinden istifasını talep etmiş ve başbakanlık makamına Celal Bayar getirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün cenaze merasimiyle büyük bir alaka ile ilgilenen Celal Bayar aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı seçimlerini de yakından takip etmiştir. Halk Fırkası içinde İsmet İnönü’nün adı ön plana çıkmış ve nitekim seçimler İnönü lehine sonuçlanmıştır. Atatürk ile İsmet İnönü arasındaki bu ayrılık bazı devlet meselelerindeki fikrî anlaşmazlıklardan kaynaklanmıştır. Fakat dönem gazetelerinden anlaşıldığı kadarıyla bu hadise halkın fikrini pek etkilememiştir. Çünkü meclisteki çoğunluk gibi halk da Atatürk’ün en yakın silah arkadaşlarından olan İnönü’nün yeterli devlet tecrübesine sahip olduğunu düşünerek meclisin bu tercihi destek vermiştir. Hatta gazete kupürlerine bu seçimle iç ve dış dünyada karşı güçlü ve devamlı Türkiye mesajının verildiği haberleri yansımıştır.

Atatürk’ten sonra kurulan yeni düzen içerisinde halk, Atatürk’ü kendisinden ayırtmamış, günlük hayatın her alanında O’nu anmaya devam etmiştir. Bilhassa ölümünü takip eden ilk yıllarda çekilen filmler, yazılan şiirler, verilen mesajlarda Atatürk’ün aziz hatırasına karşı duyulan minnettarlık her fırsatta dile getirilmiştir. Günümüzde de ölüm yıl dönümlerinde, resmi gün, bayram ve şenliklerde aynı sadakat sergilenmeye devam etmektedir. Mustafa Kemal Atatürk Türk milletine bağımsız, hür bir ömür hediye etmiş, Türk milleti de Ata’sını o ömrün içinde sonsuzlaştırmıştır.

Kaynakça

- AKSEKİ, Cengiz (2016). “Atatürk’ün Ölümünün Türk Ulusal Basınına Yansıması (1938-1939)”, *Belgi Dergisi*, 12, 202-236, Denizli.
- ANGI, Hacı (1976). “Çocuk Gözüyle Atatürk”, 4. Basım, Ankara: Angı Yayınları.
- ATAY, Falih Rıfki (1998). *Çankaya*, İstanbul: Bateş A.Ş.
- ATABEY, Figen (2012). “Atatürk’e Denizden Yapılan Cenaze Töreni”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28(83), 17-38, Ankara.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1999). *Tek Adam Mustafa Kemal*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AYDIN, Mithat (2016). “Atatürk’ün Son Hastalığı”, *Belgi Dergisi*, 12, 176-201, Denizli.
- BORAN, Tunç (2011). Atatürk’ün Cenaze Merasimi: Yas ve Metanet, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 47, 487-520, Ankara.
- ÇALIK, Ramazan (2002). “Atatürk’ün Vefatı ve Alman Basını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XVIII, 54, 875-902, Ankara.
- ÇAYCI, Abdurrahman (2002). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayatı ve Eseri)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- DOĞANER, Yasemin (2010). “Millet Liderini Uğurluyor”, *Atatürk Dergisi*, 4(4), 45-64.
- ERİNÇ, Orhan (2003). *Aynı Tarihi Atatürk’ün Vefatları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayınları.
- EROĞLU, Hamza (1986). *Atatürk’ün Hayatı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- GÜHER, Ebru (2018). “Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk’ün Vefatının Kamuoyuna Yansımaları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(18), 93-120.
- GÜLER, Ali (2006). *Sarı Paşa: İnsan Atatürk*, İstanbul: Türkar Yayınları.
- HAYKIR, Yavuz (2014). “Atatürk’ün Ölümü Dolayısıyla Elazığ’da Yapılan Matem Töreni”, *Turkish Studies*, 9(4), 529-562.
- İNAN, Afet (2007). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KOCATÜRK, Utkan (2015). *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- KOCATÜRK, Utkan (1985). “Atatürk’ün Son Günleri ve Ölümü Hakkında Prof. Dr. Nihat Reşat Belger’in Notları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(2), 543-554.
- KODAL, Tahir (1999). “Atatürk’ün Ölümü ve Denizli Kamuoyu”, *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 17-27.
- KUTAY, Cemal (1981). *Atatürk’ün Son Günleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- MANGO, Andrew (2004). *Atatürk Modern Türkiye’nin Kurucusu*, çev. Füsün Doruker, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- SOYAK, Hasan Rıza (1973). *Atatürk’ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan (1957). *Atatürk’ün Ölümü 10 Kasım 1938*, İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.
- ŞİMŞİR, Bilal Niyazi (1989). *Atatürk’ün Hastalığı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ŞİMŞİR, Bilal Niyazi (2006). *Atatürk Dönemi İncelemeler*, İstanbul: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- TOKSOY, Nurcan (2006). “Avrupa Gazetelerinde Atatürk’ün Ölümüyle İlgili Olarak Çıkan Haber ve Yorumların Türk Basınına Yansıması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 37-38, 141-186.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- TÜYLÜ TURAN, Esin (2019). “İspanyolların Gözünden Atatürk’ün Vefatı ve Cenaze Merasimi”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.XXXIX, 176-201, İzmir.
- Atatürk’ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulsu’nun Hatıraları* (2008), derl. Mustafa Kemal Ulsu, İstanbul: Doğan Kitap.
- UZUN, Hakan (2009). “Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk’ün Ankara’daki Cenaze Töreni”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 43, 31-553.
- ÜÇÜNCÜ, Uğur (2013). “Atatürk’ün Cenaze Merasimi Sırasında Türkiye’de Yapılan Matem Törenleri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt XIII/I, 79-103.
- ÜÇÜNCÜ, Uğur (2013). “Atatürk’ün Ölümü ve Cenaze Törenlerinin Türkiye’deki Yansımaları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6, 1185-1215.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref (1959). *Atatürk’ün Hastalığı: Prof. Dr. Nihad Reşad Belger’le Mülakat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÜZEN İsmet ve Yüksel ÖZGEN (2013). *Bir Milletın Atasına Vedası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

CANSIZ, Demet (2021). “Atatürk’ün Ölümünün Türk Halkı Üzerindeki Tesirleri”,
Mavi Atlas, 9(1): 55-76

VOLKAN, Vamık ve Norman ITZKOWITZ (2013). *Ölümsüz Atatürk*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

YALÇIN, Durmuş ve Yaşar AKBIYIK (2010). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Resmi Gazeteler*

Akşam

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Tan

* Gazetelerin kullanılan sayıları dipnotlarda gösterilmiştir.

Ekler

Ek-1

